

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка**

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра мов і методики їх виклад

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему

**« ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ОСНОВІ КАЗОК»**

Виконала:

студентка VI курсу, 63 групи

Спеціальності 012 «Дошкільна освіта»

Філон Ірина Олександрівна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Кміть Олена Володимирівна

Роботу подано до розділу « ____» 20 ____року

Студентка

(Підпис)

(Прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(Підпис)

(Прізвище та ініціали)

Рецензент

(Підпис)

(Прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри (мов і методики їх викладання) протокол № ____ від " ____ " _____ 20 ____ р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри _____

(Підпис)

(Прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ОСНОВІ КАЗОК.....	11
1.1. Особливості розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку.....	11
1.2. Казка як прийом формування вмінь монологічного мовлення дошкільників.....	20
1.3. Методичні передумови розвитку монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок.....	25
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ НА ОСНОВІ КАЗОК ТА ЇЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА.....	35
2.1. Етапи навчання та вправи для формування вмінь монологічного мовлення на основі казок.....	35
2.2. Організація, проведення педагогічного експерименту та інтерпретація його результатів.....	48
2.3. Методичні рекомендації щодо навчання монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок.....	58
Висновки до розділу 2.....	63
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	67

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗДО – заклад дошкільної освіти

КГ – контрольна група

ЕГ – експериментальна група

ВСТУП

Мовленнєвий розвиток дитини – один з основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Ступінь розвитку цієї сфери психіки визначає рівень сформованості соціальних та пізнавальних досягнень дитини – потреб та інтересів, знань, умінь і навичок, а також інших психічних якостей, що є основою особистісної культури. Зміст та організація освітнього процесу у сфері дошкільної освіти визначаються принципами науковості, систематичності, активності, природо-відповідності, які вимагають від педагога такої організації освітньо-виховного процесу, за якої максимально активізується діяльність дитини в пізнанні навколишнього світу, реалізації її творчих задумів та мрій [1, с. 4].

Мовленнєвий розвиток дошкільника – складний психологічний процес, що не зводиться до простого відтворення дитиною почутої мови. Він визначається мірою сформованості знань, умінь та навичок дитини й виявляється в соціальній та інтелектуальній активності в колі дорослих та однолітків. Мовлення – особлива форма діяльності дитини, особливий результат її зусиль в освоєнні життєвого простору. Належний рівень життєвої компетентності дитини неможливий без оволодіння мовленням. Оволодіваючи мовленням, вивчаючи мову, дитина засвоює систему знань, суспільно прийняті норми поведінки.

Під час здобуття дошкільної освіти формуються ключові компетентності за різними освітніми напрямками, спрямованими на розвиток особистості дитини. За освітнім напрямом "Мовлення дитини" передбачено формування мовленнєвої, комунікативної, художньо-мовленнєвої компетентностей.

Компонентами цих компетентностей виступають:

- емоційно-ціннісне ставлення;
- сформованість знань;
- здатність і навички до активного та творчого набуття досвіду, тобто до регуляції досягнень, поведінки, діяльності.

Мовленнєва компетентність – це вміння адекватно й доречно користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності. Дитина повинна бути здатною користуватися рідною мовою як засобом мовленнєвої взаємодії в товаристві людей, знаходити своє місце серед них, розуміти їх і бути зрозумілою, узгоджувати власні бажання з намірами інших учасників. Становлення мовленнєвої особистості відбувається в комплексному розвитку всіх компонентів мовлення.

Основними показниками життєвої компетентності визначаються такі:

1. Оптимальна для віку модель провідної діяльності.
2. Форми активності дитини.
3. Особливості розвитку базових якостей особистості.

Базовий компонент мовленнєвого розвитку знань, умінь, навичок дитини є кінцевим результатом розвитку на етапі дошкільного дитинства, комплексною характеристикою мовленнєвої поведінки дитини. На думку А. Богущ, він виявляється у загальній культурі мовленнєвого спілкування, що є кінцевою метою всієї роботи з розвитку мовлення в дошкільному закладі.

Оволодіння українською мовою як державною є найважливішим засобом національного виховання, що забезпечує не тільки комфортне існування

людини в суспільстві, а й дозволяє виробити систему національно зумовлених уявлень, пізнати національний характер, мовний тип особистості.

У цілісній та багатогранній освітній системі згідно Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, велику роль відіграє мовленнєвий розвиток дитини, адже саме від його рівня великою мірою залежить формування інтелекту, комунікативних навичок, мислення дитини, становлення базових якостей особистості, здатність самостійно та відповідально визначати свою позицію в суспільстві.

Комунікативна компетентність – це здатність дитини до спілкування з однолітками та дорослими у різних формах конструктивної взаємодії; здатність підтримувати партнерські стосунки, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію [1, с. 20]. Тобто дитина дошкільного віку вільно й невимушено вступає в розмову з дітьми і дорослими, використовуючи різні форми звертання та репліки; виявляє ініціативу в спілкуванні, виявляє здатність домовлятися; будує різні типи діалогу, монологу тощо.

Художньо-мовленнєва компетентність – здатність відтворювати художньо-естетичні враження від літературних і фольклорних творів засобами різних видів художньо-мовленнєвої діяльності, що засвідчує ціннісне ставлення дитини до художнього слова як культурного явища, друкованої чи електронно книжки, достатній для художньої комунікації рівень літературної обізнаності [1, с. 21]. Крізь призму базового компонента дошкільної освіти в чинній програмі розвитку дитини "українське дошкілля" подано завдання, зміст і форми освітнього процесу, показники компетентності дитини, які вихователь може використовувати для визначення рівня розвитку дошкільника. Достатньо приділено уваги освітній лінії "мовлення дитини", адже запорукою якісної освіти є мовленнєвий розвиток дошкільника. [2, с. 9]. У ній виокремлено, розглянуто, конкретизовано й уточнено завдання з формування правильної вимови звуків, збагачення та активізації лексичного запасу, оволодіння граматично-правильним мовленням, зв'язним мовленням.

Аналіз чинних вимог щодо формування мовленнєвої та комунікативної компетентностей, показує, що процес навчання української мови у ЗД потребує оптимізації.

На нашу думку, організація навчання української мови із застосуванням сучасних технологій, може забезпечити подолання несприятливих тенденцій у розвитку монологічного мовлення дошкільнят, таких, як: порушення зв'язності й послідовності викладу, відсутність навичок культури мовлення, погана дикція, труднощі програмування змісту розгорнутих висловлювань та мовленнєвого оформлення, обмежений словниковий запас, невеликий відсоток у мовленні літературних слів і виразів, смислові пропуски, відсутність рефлексивного ставлення до свого мовлення та мовлення оточуючих.

Отже, в описаних умовах проблема дослідження методики навчання монологічного мовлення дошкільників на основі набуває важливого значення та створює нагальну потребу її вирішення.

Цим зумовлена **актуальність** теми дослідження.

Об'єктом дослідження є процес навчання монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Предметом дослідження є методика формування монологічного мовлення в дітей на основі казок.

Метою дослідження є обґрунтування, розробка та експериментальна перевірка методики формування монологічного мовлення в дітей дошкільного віку на основі казок. Досягнення поставленої мети передбачало вирішення таких завдань:

- визначити теоретичні передумови формування вмінь монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі казок;
- створити комплекс вправ для навчання дітей старшого дошкільного віку монологічного мовлення на основі казок;
- розробити етапи навчання монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок;

- перевірити ефективність розробленої методики під час педагогічного експерименту.

Для вирішення поставлених завдань було використано такі **методи**:

- вивчення та аналіз педагогічної літератури, наукової літератури з методики навчання дітей монологічного мовлення;

-наукове спостереження за навчальним процесом;

-узагальнення, порівняння;

-опитування, анкетування;

-педагогічний експеримент;

-статистична обробка експериментальних даних.

Наукова новизна роботи полягає в розробці науково-обґрунтованого комплексу вправ для навчання монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі казок, створенні номенклатури вмінь монологічного мовлення старших дошкільників, розробці етапів навчання монологічного мовлення дошкільників старшого віку із застосуванням казок.

Практичне значення роботи полягає у розробці методики формування монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основ, а також можливості застосовувати розроблений комплекс вправ у процесі навчання дітей монологічного мовлення у ЗДО.

Апробацію результатів дослідження проведено на VII міжнародній науково-практичній конференції, 08-11 листопада 2022 р., Осло, Норвегія.

Публікація: Філон І.О. Застосування казок для розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. The 7th International scientific and practical conference "Innovative areas of solving problems of science and practice" (November 08 – 11, 2022) Oslo, Norway. International Science Group. 2022. С.473-475

У першому розділі розглядаються теоретичні передумови формування вмінь монологічного мовлення в дітей дошкільного віку на основі казок. Представлені методичні передумови розвитку монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок. Описано сутність казки, як прийому формування вмінь монологічного мовлення дошкільників. Розроблена номенклатура вмінь та уточнені методичні принципи навчання монологічного мовлення на основі казок дітей старшого дошкільного віку. На основі аналізу методичних передумов було описано класифікацію вмінь, які забезпечують здатність дошкільників складати зв'язне монологічне висловлювання з використанням казок.

У другому розділі сформульовано положення методики формування монологічного мовлення в старших дошкільників на основі казок, результати її експериментальної перевірки. Наробки дослідження забезпечили створення науково обґрунтованої підсистеми вправ для навчання монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок. Розроблені етапи навчання дозволяють реалізувати процес формування вмінь монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок. Ефективність розробленої методики підтверджується результатами педагогічного експерименту.

У висновках представлено результати проведеного дослідження з визначеної проблеми нашої роботи.

Робота складається з 87 аркушів.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ОСНОВІ КАЗОК

1.1. Особливості розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку

За Базовим компонентом дошкільної освіти сучасний дошкільний заклад має стати «інститутом соціалізації», призначення якого – забезпечити психологічну, фізичну і соціальну компетентність дитини від народження до шести-семи років, сформувати ціннісне ставлення до світу, навчити особистісного існування, озброїти елементарною наукою і мистецтвом життя.

У дошкільному віці коло спілкування дітей розширюється, вимагаючи при цьому від дитини повноцінного освоєння засобів спілкування, в тому числі і мовлення. Процес різнопланового спілкування дає дитині можливість пізнавати навколишній предметний, природний і соціальний світ у всьому його різноманітті і цілісності. Дитина, що має добре розвинене мовлення, легко вступає в контакт з оточуючим. Спілкування для дитини – інструмент культури, пристосований для становлення, розвитку і світосприйняття особистості, для виховання гуманного і ціннісного ставлення її до навколишнього предметного, природного та соціального світу.

Проблему розвитку мовлення дошкільників дослідники розглядають як відкриту систему, що змінюється, наголошуючи на тому, що мотиваційні зміни, умови навчання в першу чергу впливають на процес удосконалення розвитку мовлення та комунікативної діяльності дошкільників. Процес розвитку мовлення дошкільників пов'язаний із комунікативно-пізнавальною функцією мови, а це означає, що ми зобов'язані навчати дітей навичкам та вмінням

спостерігати за об'єктами навколишнього світу, порівнювати та досліджувати їх.

Освітня лінія «Мовлення дитини» у Базовому компоненті дошкільної освіти передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях; оволодіння мовою як засобом пізнання і способом спілкування, що є найвагомим досягненням дошкільного дитинства. «Каналом зв'язку» є мова, за допомогою якої ми одержуємо інформацію з немовних сфер буття, засобом пізнання світу. Мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку складається із різних видів слухання та говоріння, під час якої формуються мовленнєві вміння та навички. Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускник ЗДО виступає сформованість у нього комунікативної компетенції. Головним інструментом є мовленнєвий розвиток дитини, завдяки якому дитина встановлює контакт із довкіллям і завдяки йому відбувається соціалізація дитини.

Одна з основних функцій мовлення є мовленнєве спілкування. Відбувається поступовий перехід від ситуативного мовлення до контекстуального, за допомогою якого дитина описує різні ситуації та події. В дошкільному віці починає розвиватись навичка мовленнєвого спілкування з поясненням. Розвиток цієї функції вимагає від дитини високого рівня психічного розвитку, який в свою чергу виступає сильним стимулом для цього розвитку.

Українська дошкільна лінгводидактика - методика розвитку рідної мови дітей дошкільного віку як наука зазнала істотних змін передусім за своєю сутністю.

Поняття зв'язного мовлення у лінгвістиці та лінгводидактиці розглядається у двох напрямках – як процес створення зв'язного висловлювання та як продукт мовлення. Вказаний вид мовлення визначається як єдине смислове та структурне ціле, що складається з тематично та логічно пов'язаних між собою відрізків і відбиває усі істотні сторони свого

предметного змісту. Під час створення зв'язного мовленнєвого продукту виокремлюють діяльнісний та особистісний компоненти. Діяльнісний компонент зумовлюється процесами утворення й сприймання повідомлення, регуляції та контролю власної мовленнєвої діяльності. Особистісний – тим, що в мовленні особа виявляє свою індивідуальність, рівень загальної культури [5, с. 392].

Зв'язне мовлення виконує таку важливу функцію, як комунікативна, що реалізується у двох основних формах: монологі та діалозі.

Діалог – форма мовної комунікації, учасники якої обмінюються репліками – висловлюваннями. До лінгвістичних характеристик діалогу належать: розмовна лексика, фразеологія; уривчастість, недомовленість, скороченість; наявність простих та складних безсполучникових речень; імпровізаційний, реактивний характер висловлювань [4, с.393].

Монолог – мовлення однієї людини, орієнтоване на сприймання його іншими людьми, яке не передбачає миттєвого, безпосереднього відгуку слухачів.

До лінгвістичних характеристик монологу належать: розгорнутість висловлювання; застосування переважно літературної лексики; наявність ускладнених синтаксичних конструкцій; прагнення до чіткого граматичного оформлення зв'язності на основі розгортання системи елементів зв'язків; певна завершеність. Під час монологічного висловлювання мовець використовує позамовні та інтонаційні засоби виразності, проте, на відміну від діалогу, вони відіграють другорядну роль, оскільки монолог менш емоційний. Монолог не підтримується ситуацією або запитаннями, як діалог, він адресований не одній людині, а багатьом. До монологу мовця спонукають насамперед внутрішні мотиви, він сам обирає, про що і за допомогою яких засобів говоритиме. Як основний засіб логічно та послідовно організованого повідомлення монологічне мовлення є усвідомленішим та довільнішим за діалог. Воно потребує тривалішої внутрішньої підготовки, попереднього обдумування, зосередження на головному, передбачає вміння вибірково користуватися

доречними для конкретного випадку мовними засобами. Цей вид мовлення вбирає в себе всі досягнення дитини в оволодінні рідною мовою – це більш складний, довільний, організований вид мовлення, що потребує спеціального навчання. [7, с. 393-394].

Монологічне мовлення в освітньому процесі виконує такі *комунікативні функції*:

- *розважальну* – виступ дитини на сцені чи серед друзів для розваги слухачів (наприклад, під час проведення свят, інсценування, драматизації тощо);

- *ритуально-культову* – висловлювання під час будь-якого ритуального обряду (наприклад, промовляння закличок тощо).

- *впливову* – спонукання до дії чи попередження небажаної дії, переконання щодо справедливості тих чи інших поглядів, думок, дій, переконань (наприклад, під час складання морально-етичних розповідей);

- *експресивну* – використання мовленнєвого спілкування для опису стану, в якому знаходиться той, хто говорить, для зняття емоційної напруженості (наприклад, під час розповідання казок, оповідань тощо);

- *інформативну* – повідомлення інформації про предмети чи події навколишнього середовища, опис явищ, дій, стану (наприклад, під час складання описових, творчих розповідей, складання казок тощо).

Кожна комунікативна особливість має свої мовні засоби вираження думки, відповідні психологічні стимули та мету висловлювання. Переглянувши програми дошкільної освіти можемо зробити висновок, що для ЗДО є актуальними розважальна та інформативна функції монологічного мовлення. Адже в старшому дошкільному віці діти вміють складати розповіді з власного досвіду про іграшки, творчі розповіді за картинкою, з казок, мініатюри, беруть активну участь у проведенні свят, розваг, інсценівок казок тощо.

З мовної точки зору монологічне мовлення характеризується:

- а) структурною завершеністю речень,
- б) відносною повнотою висловлювання,

- в) розгорнутістю та різноструктурністю фраз
- г) досить складний синтаксис,
- д) зв'язність, передбачає володіння мовними засобами міжфразового зв'язку.

У ЗДО дітей навчають двох основних форм монологу – самостійної розповіді та переказу . При самостійній розповіді дитина самостійно добирає зміст та форму свого висловлювання, а при переказі – матеріалом для висловлювання-відтворення є літературно-художній текст.

Переказ – це відтворення своїми словами літературного зразка. Переказуючи, дитина запам'ятовує та використовує емоційні, образні слова та словосполучення з тексту, мовленнєві форми (граматичні конструкції, міжфразові зв'язки).

Розповідь – самостійно розгорнутий дитиною виклад певного змісту в будь-якій літературно-мовленнєвій формі. Це складніший порівняно з переказом вид зв'язного мовлення, оскільки його зміст дитина складає самостійно. Зміст і завдання навчання дітей кожної вікової групи зв'язного мовлення визначено у програмі та методичних рекомендаціях «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку». Для навчання дітей дошкільного віку лінгводидактика пропонує усні тексти, дискурси, що існують у різних мовленнєвих жанрах (типах висловлювання), які зумовлюються функціональним призначенням і залежать від ситуації: опис, повідомлення, міркування.

Опис – це висловлювання про певні властивості предмета чи явища, про їх ознаки, якості, властивості, дії. Під час описової розповіді усі речення мають якомога повніше, яскравіше, точніше відповідати на питання, яким є предмет. Діти дошкільного віку в ході різних видів діяльності мають можливість познайомитись з різними видами опису: в художньо - мовленнєвій діяльності – з художнім описом, в якому предмет презентовано за допомогою художніх засобів; в пошуково-експериментальній – з елементами наукового опису, в якому чітко подано найістотнішу фактичну інформацію; в побутовій

діяльності – з діловим описом, що містить об'єктивну характеристику предмета, найбільш важливу для конкретної ситуації.

Повідомлення – функціональний тип мовлення, що характеризується послідовним викладом подій з погляду оповідача, наголошуванням на часі їх здійснення. Конструктивну роль у повідомленні відіграють дієслова на позначення минулого часу, дій, станів людини тощо. Повідомлення, на відміну від інших типів висловлювання, має незмінні структурні компоненти: початок – середину – закінчення, без яких вона втрачає цілісність і завершеність.

Міркування – характеризується встановленням логічних зв'язків між судженнями, що входять до його складу, і на відміну від опису та повідомлення є найскладніший типом зв'язного висловлювання. У міркуванні доводяться будь-які твердження, зіставляються предмети, явища, наводяться приклади, формулюються висновки. Цей вид розповіді складається з трьох частин: 1) теза – основне твердження, чітко сформульована думка; 2) докази, аргументи, що підтверджують висунуту тезу; 3) висновок, що випливає з доказів (узагальнення). До міркувань належать: висловлювання – інструкції, висловлювання – пояснення, висловлювання – доведення, висловлювання – розмірковування.

З мовної точки зору монологічне мовлення характеризується структурною завершеністю речень, відносною повнотою висловлювання, розгорнутістю та різноструктурністю фраз. Крім того, монологічному мовленню властиві досить складний синтаксис, а також зв'язність, що, як було вже згадано, передбачає володіння мовними засобами міжфразового зв'язку. Навчання монологічного мовлення відбувається переважно на мовленнєвих заняттях, метою яких є навчання різних типів розповіді.

В сучасній методиці існує кілька класифікацій видів занять з розвитку монологічного мовлення:

- *за характером мовленнєвих дій* (заняття зі складання реальних і творчих розповідей);

- *за використанням наочності* (складання розповіді на наочній та

словесній основі);

- з домінуючим психічним процесом (створення розповіді на основі сприймання наочності, розповіді по пам'яті та творчі розповіді на основі дії уяви). [7, с. 407].

З погляду психології монологічному мовленню властиві такі риси:

1. *Однонаправленість*. Монологічне мовлення не розраховане на відповідну реакцію у вигляді мовлення уголос.

2. *Зв'язність*, яка відрізняє монологічне мовлення від випадкового набору речень і розглядається у двох аспектах — психологічному та мовному.

У першому випадку йдеться про зв'язність думки, що виражається в композиційно-смысловій єдності тексту як продукту говоріння,

у другому — про зв'язність мовлення, яка передбачає володіння мовними засобами міжфразового зв'язку.

3. *Тематичність* як співвіднесеність висловлювання з будь-якою досить загальною темою. Монологічне висловлювання має певну комунікативно-смыслову організацію. Перш за все, в ньому чітко виступає наявність певної теми, яка, у свою чергу, розпадається на ряд підтем або мікротем.

4. *Контекстуальність*, яку, однак, не слід протиставляти ситуативності — властивій рисі діалогічного мовлення. Монолог теж може бути ситуативним (наприклад, спонтанне висловлювання – розгорнута репліка (мікромонолог) у діалозі). В деяких випадках монологічне мовлення може бути наочно-ситуативним (наприклад, у кінофільмі, телепередачі).

5. *Відносно безперервний* спосіб мовлення. Монологічне висловлювання, як правило, не обмежується однією фразою і триває протягом певного часу, не перериваючись, завдяки чому досягається завершеність думки.

6. *Послідовність і логічність*. Ці якості монологічного мовлення реалізуються в розвитку ідеї основної фрази шляхом уточнення думки, доповнення до неї, пояснення, обґрунтування тощо.

Як відзначають науковці А.Богущ та Н.Гавриш про бачення розвитку мовлення В.Сухомлинським «щоденна робота з розвитку мовлення у дітей на

лоні природи сприяє розвитку поетичного слуху. Коли дитина перебуває під впливом казкових образів, які чує від вихователя, слово немовби пробуджується у свідомості, виблискує яскравими фарбами, наповнюється ароматом полів і луків, і в неї народжується поетичне слово. У дитинстві, зауважує педагог, кожна дитина – поет. Поетичне почуття потрібно виховувати. Без цього дитина залишиться байдужою до краси природи і слова, «істотою, для якої кинути камінець у воду і співаючого соловейка - одне й те саме».

Традиційним методом розвитку зв'язного монологічного мовлення є переказ твору. Експериментальні дослідження А. Леушиної довели спроможність цього метода. На основі отриманих даних вона показала, що діти, переказуючи твір, передають словами своє розуміння його змісту. Таким чином, переказ – це творче відтворення літературного зразка в усному мовленні. Сучасні програми розвитку дітей дошкільного віку передбачають використання переказу з метою розвитку монологічного мовлення дошкільників.

Твори для переказу мають відповідати певним вимогам, головною з яких є добір літературних текстів, які дитина здатна самостійно відтворити. Тексти мають відрізнятися чіткістю композиції, в якій послідовно простежуються основні події, особливого значення набуває динамічність сюжету. Персонажі казок та оповідань з яскраво вираженими рисами характеру, зрозумілими мотивами вчинків мають бути добре знайомі дітям з інших творів. Особливе значення для успішного переказу твору має мова, яка повинна бути простою для відтворення, але водночас образною, виразною, з використанням діалогів, не містити незнайомих,

складних для розуміння та відтворення слів. Вихователь має передбачати заняття, на яких діти переказуватимуть знайомий текст (який може бути досить об'ємним) та заняття, на яких переказуватимуть незнайомий текст (текст може бути коротким для кращого запам'ятовування).

Є такі способи організації переказу:

- *повний (цілісний) переказ* – одна дитина переказує весь текст. Цей спосіб доцільно застосовувати, коли текст короткий. Водночас, якщо вихователь не націлює дітей на виконання будь-яких специфічних творчих завдань за текстом, у них швидко знижується інтерес до переказу;

- *переказ за частинами (командами)*. Цей спосіб полягає в тому, що вихователь або самі діти створюють команду, члени якої домовляються між собою, хто яку частину переказуватиме. Під час такого переказу задіяно більше дітей; вони уважно слухають не тільки власне мовлення, а й висловлювання товаришів.

- *колективний переказ* – діти по черзі промовляють текст твору. Обсяг переказу визначає вихователь – це може бути речення, продовження думки попереднього мовця чи епізод. Під час колективного переказу впродовж усього заняття майже всі діти зберігають увагу до тексту, перебуваючи в активному стані, вчать стежити за мовленням іншої людини, продовжувати розповідь;

- *інсценування за ролями* – цей спосіб переказу здебільшого застосовують у молодшому дошкільному віці. Вихователь бере на себе роль автора, допомагає дітям розподілити ролі, підібрати атрибути, костюми, обговорює з ними характер персонажів, радить поміркувати над інтонацією. Водночас вихователь на одну роль може призначити кілька дублерів. Упродовж такого заняття спостерігається висока активність дітей, живий інтерес до тексту, відбувається формування інтонаційної виразності мовлення;

- *творчий переказ* – оцільно застосовувати у старшому дошкільному віці, коли діти вже мають певний досвід відтворення текстів. Такий спосіб переказу – це не дослівне відтворення тексту, а виконання творчих завдань, наприклад переказ від першої особи (від імені героя), придумування нового початку, закінчення, чи епізодів, про які в тексті лише згадується, введення нових персонажів. [3, с. 422].

Виходячи із завдань нашого дослідження, для розробки методики буде використовуватися переказ, зокрема переказ казки.

1.2. Казка як прийом формування вмінь монологічного мовлення дошкільників

Казка – це народно-поетичний або писемно-літературний твір про передбачувано вигадані події чи осіб, іноді за участю фантастичних сил, який має повчальну мету.

Казка входить у життя людини з раннього дитинства, відіграючи незбагнено важливу роль у становленні особистості. У житті дитини казка займає настільки важливе місце, що деякі дослідники називають дошкільний вік «віком казок». Мова казки проста і тому доступна. Сюжет прозорий, але загадковий і тим самим сприяє розвитку дитячої уяви. Казкові образи близькі за своїм характером образам уяви дітей. Крім того, жодна дитина не любить настанов, а казка не вчить безпосередньо. Вона дозволяє собі «натякнути на те, як краще вчинити в тій, чи іншій ситуації.» Різноманітність і напруженість дії у казці створюють у дітей постійний і неослабний інтерес. Казки гарні тим, що в них немає довгих і стомлюючих міркувань. Казка сприяє формуванню у дітей моральних понять, адже майже всі діти ототожнюють себе з позитивними героями, а казка кожен раз показує, що добрим бути краще, ніж поганим, що треба прагнути робити добро людям.

Одним з нагальних питань дошкільної педагогіки є пошук нових форм і методів навчання, розвитку та виховання дітей. Зараз спостерігається підвищена увага до розвитку особистості дитини. Це пов'язує можливість якісного поліпшення його мовного розвитку. Властивості особистості взаємопов'язані з показниками мови та повинні бути в центрі уваги для дорослих, які піклуються про гармонійний і своєчасний розвиток дитини. Важливе місце в системі засобів розвитку зв'язного мовлення та мовленнєвих комунікативних здібностей дошкільників посідає казка. Ідейна функція казки

полягає у перемозі добра над злом. Образи казки узагальнені, кожен з них – ”символ”, підкреслює С.В. Мишанич [3. с.55]. Важливою рисою казкових героїв є їх традиційність, як втілення етичного й соціального досвіду народу. В них закріплено своєрідний фольклорний погляд на явища дійсності, тому казкові персонажі досить стійкі в основних своїх якостях. [11, с.94].

Оповідь казки з подальшим переказом сприяє розвитку мислення і збагачення мови дитини. Благополучний кінець казки виховує оптимізм, впевненість у подоланні будь – яких труднощів. Завдяки казці діти пізнають світ не тільки розумом, але й серцем, і не лише пізнають, а й відгукуються на події і явища навколишнього світу, висловлюють своє ставлення до добра і зла. За допомогою казки можна допомагати долати негативні сторони, що формуються в дитини. Казка допомагає формувати основи поведінки і спілкування. Дитяча казка розвиває фантазію і уяву дитини, і так само її творчий потенціал.

За тематикою, образами, художніми особливостями, рівнем застосування фантастики казки розподіляються на три великі групи: казки про тварин, чарівні (фантастичні) та соціально-побутові.

Казки про тварин є найдавнішими, пов'язані з тотемічними уявленнями. Головними героями тут виступають звірі. Згодом казки втрачають міфологічний і магічний сенс і набувають повчально-виховного характеру.

За будовою казки про тварин є нескладними. У них, як правило, відбувається небагато подій, які об'єднані загальною темою. Тварини наділяються стійкими характеристиками, ustalеними визначеннями (Лисичка-Сестричка, Вовчик-Братик, Мишка-Шкря-ботушка, Зайчик-Побігайчик тощо). Велику роль у казках про тварин відіграють діалоги, повтори, звуконаслідування мови тварин.

Ключовою ознакою казок про тварин є перенесення людських якостей і стосунків, загальних понять про них на конкретні образи (на тварин, а також інші конкретні образи, предмети) — це називається алегорією. За допомогою цього художнього прийому давні люди відображали не тільки особливості

тваринного світу, а і свої уявлення про людські стосунки та якості. У казках про тварин завжди перемагає той, хто найрозумніший, найпрацьовитіший, найдобріший. У такий спосіб утілювалися моральні ідеали народу про добро та гармонію у світі природи та людей.

Фантастичні казки первісно також мали магичне призначення, яке невдовзі утратилося; в них органічно поєднується міфічне, фантастичне і героїчне начала. Провідні мотиви: змієборство, добування і використання чудодійних предметів (цілюща вода, жар-птиця, меч-кладенець, шапка-невидимка, чоботи-самоходи) та ін. Герої фантастичних казок, як правило, наділені надзвичайною силою, здібностями, винахідливістю, які допомагають їм подолати усі випробування на шляху до мети.

Порівняно з казками про тварин чарівні казки є складнішими за побудовою. У них є значна кількість подій, дія може розгортатися в різних напрямках, охоплювати персонажів із людського і тваринного, реальною й потойбічного світів. У часі дія є довготривалою, бо головному героєві (або героїні) нелегко побороти зло. У чарівних казках персонажі та їхні характери, окремі поняття та явища також ускладнюються. Вони поділяються на тих, хто втілює сили добра, моральні ідеали народу (позитивні), і тих, хто втілює сили зла або вади людей (негативні). Це стало особливим художнім прийомом у народних казках — антитеза (протиставлення). Через антитезу увиразнюється основний конфлікт чарівної казки боротьба добра і зла з обов'язковою перемогою добра, як це притаманно народній казці взагалі.

У *побутових казках* переважають мотиви повсякденного життя. Героями виступають бідний селянин, кмітливий наймит чи солдат, бурлака, вередлива жінка тощо. Часто у цих казках зустрічаються персоніфіковані образи — Доля, Щастя, Горе, Правда, Кривда. Велику роль у соціально-побутових казках відіграють різноманітні пригоди, а також народний сміх над людськими вадами, над злом, усім, що заважало людям жити вільно й щасливо.

У *соціально-побутових казках* прославляються розум, працьовитість, доброта героїв, їхня здатність протистояти лихим обставинам, боротися за свою

волю, кохання і щастя. Цінність персонажів вимірюється не їхньою чарівністю, а цілком реальними якостями. Випробування в соціально-побутових казках є абсолютно земними, а не фантастичними.

Найдавніші казки у всьому світі — це *народні казки*. Їхньою особливістю є відсутність особи автора. Народні казки — це витвір усього суспільства. Звичайно, що кожна казка в основі має розповідь, яку розповіла певна людина, але відтоді цю казку зазвичай переказує велика кількість людей.

Українські народні казки також мають свої особливості. Наприклад, їхні герої нерідко потерпають від космічних сил (сонце, місяць, вітер, мороз, град). Особливо популярні два мотиви: доходження знищеного урожаю і розшукування жінки, котру хапає сонце, вітер або інша сила. Також у казках присутні фантастичні надприродні земні єства: дух землі, лісовик, мавка, Баба-Яга, Змій, Кошій.

Переказ твору є традиційним методом розвитку зв'язного монологічного мовлення. Експериментальні дослідження А. Леушиної довели спроможність цього метода. На основі отриманих даних вона показала, що діти, переказуючи твір, передають словами своє розуміння його змісту. Таким чином, переказ – це творче відтворення літературного зразка в усному мовленні. Сучасні програми розвитку дітей дошкільного віку передбачають використання переказу з метою розвитку монологічного мовлення дошкільників.

Переказ художнього твору доступний дітям дошкільного віку в силу того, що дитина отримує готовий зразок, який діє на її почуття, змушує співпереживати і тим самим викликає бажання запам'ятати і переказати почуте. Проте, при переказі творів старші дошкільники ще відчують такі труднощі:

- недотримання зв'язності і черговості викладу, смислові прогалини, проявлена ситуативність і частковість;
- низький ступінь використання фразового мовлення, складних синтаксичних конструкцій;
- недостатньо правильний відбір мовленнєвих засобів;

- труднощі у встановленні причинно-наслідкових зв'язків, взаємозв'язку дійових осіб.

Твори для переказу повинні відповідати певним вимогам:

- виховна цінність – твір має формувати світогляд дітей, моральний і естетичний досвід;

- доступність за змістом, обсягом і мовою

- зміст твору повинен відповідати досвіду дітей, що дозволить краще зрозуміти і відтворити текст; при виборі обсягу враховується увага і пам'ять дітей, тому твір має бути невеликим; доступність мови передбачає наявність коротких фраз, відсутність складних синтаксичних конструкцій, дієприслівникових зворотів;

- використання яскравих образних засобів, нескладних форм прямої і непрямої мови;

- динамічність тексту, чітка структура з добре вираженою послідовністю дій [35, с. 177].

Надзвичайно ефективні результати дає використання казки у роботі з дітьми [34, с. 203]. Спираючись на погляди А. Гуськової, Т. Зінкевич-Євстигнєєвої, Н. Погосової, ми визначили педагогічні можливості казки в розвитку монологічної компетентності дітей дошкільного віку.

1. Доступність жанру казки. Під час сприйняття казки за допомогою слуху, розвивається потреба в багаторазовому її прочитанні з метою розуміння змісту твору. Це служить засобом збагачення словника дитини, залучення до різних жанрів художньої літератури і орієнтуванні в особливостях кожного з них (байка, проза, небилиця). 2. Логіка викладу тексту казки. Казка має певну послідовність, структуру (зачин, зав'язка і розв'язка сюжету). Засвоєння дитиною структури казки служить опорою для побудови самостійних монологічних висловлювань.

3. Різноманітність описів в казці. У роботі з казкою активно застосовується такий вид монологу, як опис. Педагог використовує прийом – розгляд ілюстрацій, відповіді на питання, з метою уточнення приблизної лінії

переказу. Можливий спільний разом з дитиною опис якогось явища або предмета з казки.

4. Навчання монологу-оповіданню через казку. Педагог на основі прочитаного твору звертає увагу дітей на можливу схожість ситуації, яка відбувалась колись в реальному житті дітей і житті героїв прочитаної казки. Таким чином, дітям дається можливість скласти самостійну розповідь про події з власного життя.

5. Наявність монологу-міркування в змісті і аналізі казки. Міркування є найскладнішим за своїм змістом, так як вимагає від дитини вміння робити висновки і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, вчинками героїв казки і наслідком їхніх дій, аргументувати свою точку зору. Дитина починає вибудовувати свою розповідь з формулюванням висновків, виділенням причинно-наслідкових зв'язків спочатку у вчинках героїв казки, а потім і власної поведінки.

Отже, казка виступає дієвим засобом розвитку монологічної компетентності дошкільників. За допомогою казки педагог зможе розвинути у дитини вміння слухати, пізнавати, порівнювати, зіставляти. Як додаткові засоби доцільно використовувати міміку і жести, що допоможе дошкільнику краще розуміти зміст прочитаного твору [36, с. 28].

1.3 Методичні передумови розвитку монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок

Дошкільний вік – це самий унікальний період для придбання і формування властивостей особистості. У цей час закладається її модель. Тому завданням вихователя є турбота про розвиток зв'язного монологічного мовлення вихованця при цьому, з огляду на властивості його особистості.

Головним завданням у дошкільному віці є розвиток зв'язного мовлення у дітей. У ЗДО навчання дітей рідної мови здійснюється на основі дидактичних принципів.

Принципи навчання – це вихідні теоретичні положення, керуючись якими, вихователь добирає засоби, методи та прийоми навчання, передбачає його ефективність. У педагогіці процес навчання у всіх його ланках здійснюється відповідно до наведених нижче загально-дидактичних принципів [7, с. 48]:

- принцип виховного навчання;
- принцип єдності навчання з життям, теорії з практикою;
- принципи усвідомленості;
- принцип послідовності;
- принцип систематичності навчання;
- принципи науковості;
- принцип наочності, творчої активності;
- принцип доступності навчання;
- принцип міцності засвоєння знань;
- принцип розвивального навчання;
- принцип колективного характеру навчання;
- принцип врахування індивідуальних особливостей дітей.

Завдяки взаємозалежності та взаємопов'язаності принципів між собою- є змога будувати навчально-виховний процес у вигляді дидактичної системи. Дані принципи є вихідними для дошкільної лінгводидактики, тому лінгводидактика має власну систему принципів навчання дітей правильного мовлення - це методичні принципи. Методичні принципи – це положення, які визначають як основні (загальні), так і другорядні (часткові) параметри процесу навчання, а також засоби досягнення поставленої дидактичної мети [7, с. 49].

Виходячи із завдань цього дослідження уточнимо методичні принципи навчання дітей правильного монологічного мовлення на основі казок:

Принцип оцінювання виразності мовлення – це розуміння внутрішнього світу людини, втіленого в мові, та вміння висловлювати свої емоції і почуття. Цей принцип реалізується за допомогою спеціальних методів

і прийомів на заняттях з художньої літератури та розвитку мовлення (виховання звукової культури мовлення). Дітей дошкільного віку вчать емоційно сприймати зміст художніх творів, відчувати їх характер (радісний, урочистий, сумний, серйозний, суворий, веселий, жартівливий), помічати особливості літературної мови (епітети, повтори, образні вирази), передавати своє ставлення до змісту, персонажів твору, вчать виразно декламувати вірші, використовуючи емоційно виразні засоби інтонації.

Принцип розвитку мовного чуття. Наприкінці дошкільного віку дитина має практично засвоїти норми рідної мови (відповідно до орфоепічних вимог), навчитися вільно спілкуватися. Для цього вона повинна чути правильну літературну мову дорослих, наслідувати їх. Тому зразок мовлення вихователя є основним прийомом навчання дітей рідної мови у дошкільному закладі. Спеціальні мовленнєві заняття, дидактичні ігри та вправи сприятимуть розвитку чуття мови, своєчасному засвоєнню її літературних норм.

Комунікативна спрямованість навчання означає оволодіння дітьми рідною мовою як засобом комунікації, спілкування. Вони повинні не лише відповідати на запитання дорослих під час занять, а й вільно користуватися рідною мовою в усіх життєвих ситуаціях: легко вступати в невимушену розмову, підтримувати бесіду, бути ініціатором розмови. Принцип навчання мови передбачає включення мови до різних видів діяльності: пізнавальної, мовленнєвої, навчально-мовленнєвої.

Мета пізнавальної діяльності – створити підґрунтя для оволодіння мовою на чуттєвому рівні (спостереження у навколишньому, екскурсії-огляди, екскурсії, практична діяльність, ознайомлення з картинами тощо). У процесі пізнавальної діяльності діти знайомляться з лексичним значенням слова (наприклад, під час спостережень за листопадом, снігопадом вводять слова *листопад*, *снігопад*; занурюючи руку в прозору холодну воду, засвоюють значення слів *прозора*, *холодна*).

Навчально-мовленнєва діяльність у дошкільному закладі здійснюється на заняттях ознайомлення дітей з явищами природи, на заняттях із розвитку мовлення, художньої літератури, а також під час ігор, у нестимульованих мовленнєвих ситуаціях та планових мовних заходах у повсякденному житті.

Принцип забезпечення впливу художньої літератури на мовленнєвий розвиток дітей є одним із провідних методичних принципів у роботі з дошкільниками. Через твори художньої літератури відбувається збагачення, уточнення й активізація словника дітей; вірші, забавлянки, чистомовки, скоромовки закріплюють правильну звуковимову, сприяють розвитку виразності мовлення. Оповідання, казки, що пропонуються для переказу, сприяють розвитку зв'язного мовлення. Крім того, художня література розвиває поетичний слух, прищеплює любов до художнього слова. [6, с. 28-59].

Формування компетентності монологічного мовлення залежить від рівня сформованості вмінь, мовленнєвих навичок, обсягу набутих і засвоєних знань про цей вид спілкування і динамічної взаємодії зазначених складових на основі загальних комунікативних здібностей.

Показниками сформованості вмінь оволодіння монологічним мовленням, є загальні уміння:

- комбінувати мовленнєві зразки згідно з комунікативним наміром і на основі логічної схеми;
- передавати зміст зразка зв'язного монологічного мовлення: а) близько до тексту, б) своїми словами, в) зі скороченням, г) з розширенням; - зв'язно висловлюватись при варіюванні опор: а) дається зміст і частково мовна форма, б) дається мовна форма, в) дається лише зміст;
- зв'язно висловлюватись на основі комбінування декількох джерел інформації, наприклад матеріалів різних текстів: а) з опорою на даний педагогом зразок, б) без опори на зразок;
- переказувати різними способами сприйнятий на слух чи прочитаний

текст

- висловлювати власну думку і власне ставлення до предмета мовлення;
- б) описувати картину (серію малюнків);
- робити повідомлення чи розповідь за темою, комбінуючи матеріал всередині одного чи декількох джерел інформації.

Основними якісними показниками сформованості загального вміння укласти зв'язне монологічне висловлювання є спеціальні вміння:

- уміння з'єднувати декілька мовленнєвих зразків, нанизуючи їх, на основі певної логічної схеми, наприклад: Хто це? Який він? Що робить? тощо;
- уміння досить повно висловлюватись відповідно до запропонованої комунікативної ситуації;

- уміння оптимально використовувати мовний матеріал (лексичний, граматичний) певної теми, збагачуючи мовлення з урахуванням рівня навченості;

- уміння оптимально використовувати раніше вивчений матеріал даної теми, свідомо здійснюючи перенесення набутих знань, навичок і вмінь на нову ситуацію;

- уміння відносно правильно, згідно з принципом комунікативної достатності, оформити своє висловлювання мовними засобами виучуваної мови;

- уміння залучати для викладу певної теми матеріал суміжних тем, розширюючи й поглиблюючи її, комбінуючи і варіюючи матеріал за формою та за змістом.

На основі аналізу описаного вище ми розробили класифікацію вмінь, які забезпечують здатність дошкільникам переказувати казку:

1. Вміння прогнозувати зміст казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням.
2. Вміння уважно слухати казку.
3. Вміння виділяти та називати головних героїв казки.
4. Вміння виділяти та формулювати основну думку казки.

5. Вміння використовувати емоційні образні слова та словосполучення з тексту, мовленнєві форми.

6. Вміння переказувати казку з використанням лепбуку.

7. Вміння створювати та розповідати казку на новий лад за допомогу лепбуку.

Таким чином, розроблена номенклатура вмінь та уточнені методичні принципи навчання монологічного мовлення дошкільників на основі казок створюють сприятливі методичні передумови для такого навчання. Розвиток монологічного мовлення дошкільників на основі казок забезпечує формування відповідних умінь у дітей, реалізацію творчого підходу педагогів до організації освітнього процесу та створення ситуації успіху в навчанні здобувачів дошкільної освіти.

Наступний розділ присвячено розробці методики цього дослідження, що базується на теоретичних передумовах викладених у першому розділі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Зробивши підсумки викладеного у розділі 1, сформулюємо положення, які визначають теоретичні передумови формування вмінь монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі казок.

З мовної точки зору монологічне мовлення характеризується :

- а) структурною завершеністю речень,
- б) відносною повнотою висловлювання,
- в) розгорнутістю та різноструктурністю вправ,
- г) досить складний синтаксис,
- д) зв'язність, передбачає володіння мовними засобами міжфразового зв'язку.

У ЗДО дітей навчають двох основних форм монологу – самостійної розповіді та переказу. При самостійній розповіді дитина самостійно добирає зміст та форму свого висловлювання, а при переказі – матеріалом для висловлювання-відтворення є літературно-художній текст.

Навчання монологічного мовлення відбувається переважно на мовленнєвих заняттях, метою яких є навчання різних типів розповіді. В сучасній методиці існує кілька класифікацій видів занять з розвитку монологічного мовлення:

- *за характером мовленнєвих дій* (заняття зі складання реальних і творчих розповідей);
- *за використанням наочності* (складання розповіді на наочній та словесній основі);
- *з домінуючим психічним процесом* (створення розповіді на основі сприймання наочності, розповіді по пам'яті та творчі розповіді на основі дії уяви). [12, с. 210].

Переказ – це відтворення своїми словами літературного зразка. Переказуючи, дитина запам'ятовує та використовує емоційні, образні

слова та словосполучення з тексту, мовленнєві форми (граматичні конструкції, міжфразові зв'язки). [7, с. 403].

Твори для переказу мають відповідати певним вимогам, головною з яких є добір літературних текстів, які дитина здатна самостійно відтворити. Тексти мають відрізнятися чіткістю композиції, в якій послідовно простежуються основні події, особливого значення набуває динамічність сюжету. Персонажі казок та оповідань з яскраво вираженими рисами характеру, зрозумілими мотивами вчинків мають бути добре знайомі дітям з інших творів. Особливе значення для успішного переказу твору має мова, яка повинна бути простою для відтворення, але водночас образною, виразною, з використанням діалогів, не містити незнайомих, складних для розуміння та відтворення слів. Вихователь має передбачати заняття, на яких діти переказуватимуть знайомий текст (який може бути досить об'ємним) та заняття, на яких переказуватимуть незнайомий текст (текст може бути коротким для кращого запам'ятовування). [6, с. 421-422].

Основними рисами, що роблять казку ефективною є:

- сенс казки та її мораль недидактичні. У казках відсутні прямі повчання (як у байках), що не відштовхує клієнта від роботи, оскільки коли дитина відчуває на собі повчальний тиск, в неї навпаки з'являється протест і бажання зробити навпаки;

- зібраність образів, невизначеність місця дії та імені головного героя. «За тридев'ять земель...», «В деякому царстві...» – нам начебто дають зрозуміти, що ця історія могла бути де завгодно;

- це зосередження життєвого досвіду та традицій, що є надзвичайно багатогранними, відзначаються образністю мови. Завдяки образності, казки швидко запам'ятовуються та навіть по завершенню терапії продовжують «жити» в повсякденному житті, допомагають приймати рішення.

Основними якісними показниками сформованості загального вміння укласти зв'язне монологічне висловлювання є спеціальні вміння:

- уміння з'єднувати декілька мовленнєвих зразків, нанизуючи їх, на

основі певної логічної схеми, наприклад: Хто це? Який він? Що робить? тощо;

- уміння досить повно висловлюватись відповідно до запропонованої комунікативної ситуації;

- уміння оптимально використовувати мовний матеріал (лексичний, граматичний) певної теми, збагачуючи мовлення з урахуванням рівня навченості;

- уміння оптимально використовувати раніше вивчений матеріал даної теми, свідомо здійснюючи перенесення набутих знань, навичок і вмінь на нову ситуацію;

- уміння відносно правильно, згідно з принципом комунікативної достатності, оформити своє висловлювання мовними засобами виучуваної мови;

- уміння залучати для викладу певної теми матеріал суміжних тем, розширюючи й поглиблюючи її, комбінуючи і варіюючи матеріал за формою та за змістом.

Класифікація вмінь, які забезпечують здатність дошкільникам переказувати казку:

1. Вміння прогнозувати зміст казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням.

2. Вміння уважно слухати казку.

3. Вміння виділяти та називати головних героїв казки.

4. Вміння виділяти та формулювати основну думку казки.

5. Вміння використовувати емоційні образні слова та словосполучення з тексту, мовленнєві форми.

6. Вміння переказувати казку з використанням лепбуку.

7. Вміння створювати та розповідати казку на новий лад за допомогу лепбуку.

Оволодіння монологічним мовленням для дитини вважається найвищим досягненням розвитку зв'язного мовлення дошкільняти. Монолог включає в себе засвоєння звукової сторони мовленнєвого сприйняття, словникового

лексичного запасу, граматики та граматичної правильності побудови мови і, звичайно, цей процес завжди існуватиме лише у тісному взаємозв'язку з розвитком усіх сторін мовлення, а саме: лексичних, граматичних і фонетичних [29, с. 203].

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ НА ОСНОВІ КАЗОК ТА ЇЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА

2.1. Етапи навчання та вправи для формування вмінь монологічного мовлення на основі казок

Для створення етапі навчання монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі казки розглянемо організацію цілеспрямованої роботи з розвитку мовлення у ЗДО, оскільки вміння монологічного мовлення дітей формуються з урахуванням специфіки цього процесу.

Розвиток мовлення, навчання дітей рідної мови та мовленнєвого спілкування в ЗДО здійснюється на організованих заняттях, які в усіх вікових групах проводять один раз на тиждень. Організоване заняття з розвитку мовлення – це планомірний, цілеспрямований процес розвитку мовленнєвих здібностей дітей, формування мовленнєвих умінь і навичок [7, с. 192]. У дошкільній лінгводидактиці розвиток мовленнєвих здібностей дітей дошкільного віку відбувається на заняттях, як от:

- *Комплексні заняття.* Враховуючи триєдину мету навчання дітей рідної мови, цей вид заняття охоплює три частини навчання мови дітей дошкільного віку: зв'язне мовлення (діалогічне, монологічне), словник, звукову культуру мовлення. Комплексні заняття проводять один раз на тиждень упродовж перших трьох тижнів кожного місяця [7, с. 193];

- *Тематичні заняття.* На тематичних заняттях проходить робота над одним мовним розділом, яка спрямована на закріплення матеріалу, який діти вивчали впродовж комплексних занять. Проводять тематичні заняття на четвертому тижні кожного місяця [7, с. 195];

- *Інтегровані заняття.* Ці заняття складаються з кількох взаємопов'язаних частин, які підпорядковані певній меті, та доповнюють одна одну. Інтегровані заняття націлені на закріплення дітьми мовленнєвих навичок та вмінь з різних розділів програми, активізацію, уточнення і збагачення словника дітей; розвиток діалогічного та монологічного мовлення, навичок спілкування виразності мовлення, загальної культури мовлення. Зазначені заняття проводять один раз на квартал [7, с. 199];

- *Комбіновані заняття.* Комбіновані заняття на відміну від інтегрованих складаються з окремих частин, не пов'язаних між собою. На комбінованих заняттях усі діти беруть участь у різних напрямках діяльності, зміна яких підтримує інтереси до навчального матеріалу, сприяє формуванню вмінь розподіляти й переносити увагу, активізує пізнавальні процеси та мовлення дітей [7, с. 200];

- *Контрольні заняття.* Метою цього виду занять є перевірка мовленнєвих навичок та вмінь дітей. Контрольні заняття проводять по два заняття на кожну перевірку мовленнєвих навичок і вмінь дітей, їх кількість, мету і зміст визначає вихователь [7, с. 200].

Проаналізувавши види занять з розвитку мовлення у ЗДО та їх особливості, коротко схарактеризуємо організацію та проведення занять у старшій групі.

Заняття з розвитку мовлення для дітей старшого дошкільного віку набувають навчального характеру, так як діти цього віку здатні регулювати свою поведінку: вчасно відповідати та обмірковувати відповіді на запитання, слідкувати за відповіддю товариша, планувати свою мовленнєву діяльність тощо. На заняттях дітям цієї вікової категорії пропонують складніші методи розвитку мовлення: різні види розповідей з власного досвіду, за літературними зразками, складання розповідей (опис, повідомлення, міркування), що в свою чергу вимагає від дітей використання складніших за структурою граматичних конструкцій і підрядних речень різних категорій, оволодіння складними реченнями, правильного визначення часу, коли відбуваються події, говорити

виразно, користуватись у мовленні різними художніми засобами.

У старшому дошкільному віці крім добре знайомих дітям казок та оповідань можна використовувати для переказу незнайомі тексти, які мають відповідати певним вимогам: бути невеликими за обсягом, з простим, легко відтворюваним сюжетом, яскравою, виразною мовою, позбавлені незнайомих та важких для промовляння слів. Структура заняття складається з таких етапів:

- вихователь пропонує дітям послухати оповідання чи казку, націлюючи їх на уважне сприймання тексту та виконання вказівок щодо виділення в ньому специфічних дій, слів, образів тощо, потім виразно читає текст;
- бесіда за змістом твору з використанням наочності для усвідомлення дітьми теми, ідеї, головної сюжетної лінії;
- повторне читання твору для кращого запам'ятовування та переказування;
- коротка бесіда з метою привернути увагу дітей до характеристик персонажів, засобів інтонаційної виразності, що передають ці образи.
- складання плану переказу разом із дітьми. Вихователь дає вказівки щодо вимог до переказу. Можливе застосування методу моделювання;
- вихователь керує дитячими переказами, оцінює й аналізує їх.

Якщо в молодших групах вихователь сам аналізує дитячі перекази, то в старшій групі до аналізу залучаються діти. Вони відзначають пропуски, порівнюють переказ із текстом, враховуючи такі критерії: самостійність, послідовність, повноту, плавність, виразність. Націленість заняття з переказу на формування інтонаційної виразності мовлення впливає на вибір методичних прийомів та на структуру заняття в цілому. Зауважимо, що такі заняття можна проводити лише за текстами, зміст яких діти дуже добре засвоїли раніше. Як зауважує О. Коненко, застосування аудіозапису казки у виконанні майстрів художнього слова на заняттях з переказу позитивно впливає на формування інтонаційної виразності мовлення. Автор попереджає про небажаність застосування записів музичних казок, оскільки увагу дітей потрібно привернути саме до інтонаційних засобів відтворення образу. Застосування

аудіозапису дає змогу паралельно зі сприйманням фрагментів тексту аналізувати, коментувати, за допомогою як виразності було створено той чи той образ, відображено те чи те почуття. Аудіозапис замінити виразним читанням художнього тексту самим педагогом. Структура заняття охоплює такі етапи:

- вихователь повідомляє, що діти вчитимуться виразно, як артисти, розповідати знайому казку. Потім пропонує, використовуючи наочність, пригадати основні моменти твору, схарактеризувати персонажів;

- діти слухають аудіозапис кількох фрагментів твору, які супроводжуються коментарем вихователя щодо використаних артистом засобів образної виразності. О. Коненко пропонує в процесі коментованого аналізу ставити не загальні запитання щодо персонажів твору, а запитання за змістом конкретного епізоду. Наприклад: «Діти, ви звернули увагу, яким голосом просилася лисичка переночувати, а яким вона розмовляла з господарями вранці?»;

- вихователь проводить інтонаційні вправи на матеріалі тексту казки, який діти переказуватимуть: Наприклад: «Скажи голосом півника, як він кликав мишенят до колоска. А тепер спробуй сказати таким голосом, яким він запитував мишенят за столом про їхню роботу».

- вихователь керує дитячими відповідями, застосовуючи такі способи переказу, як виступи у ролі персонажів та інсценування; оцінює інтонаційну та мімічну виразність мовлення у відтворенні художніх образів;

- діти випускної групи дошкільного навчального закладу можуть переказувати знайомі літературні твори без попередньої бесіди. Як переконують результати дослідження Н. Малиновської, їм достатньо лише один раз прочитати (нагадати) зміст твору і дати вказівку у вступній бесіді щодо переказу. Отже, вихователь сам добирає, якими методичними прийомами відповідно до вікової групи вчити дітей переказувати художні тексти [7, с.425-426].

Більше уваги приділяється ініціативі та самостійності дітей, розвитку в

них уміння аналізувати, порівнювати явища, мотивувати оцінку відповіді товариша, формується потреба вчитися слухати педагога, розуміти завдання, ретельно працювати, щоб виконати його, дізнаватись про щось нове, тобто крім ігрової домінанти з'являється навчальна [7, с. 203-204].

Враховуючи те, що розроблені етапи навчання охоплюють лише процес формування вмінь монологічного мовлення старших дошкільників, вони будуть реалізовуватися під час комплексних і тематичних занять. Принцип циклічності, за яким створюються вказані етапи, зумовлюють, що кожен цикл занять з формування вмінь монологічного мовлення включає 2 комплексних заняття та 1 тематичне заняття. У процесі проведення занять названих видів на кожен етап виділяється по 10-15 хвилин. Всі етапи занять проводяться переважно в ігровій формі, із застосуванням лепбуку. Перше заняття відповідає першому орієнтовно-підготовчому етапу навчання дітей монологічного мовлення. Мета цього етапу підготувати дітей до прослуховування казки та навчити прогнозувати зміст казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням. Крім того, дошкільників вчать уважно слухати казку та використовувати емоційні, образні слова та словосполучення з тексту, мовленнєві форми. На даному занятті дітям пропонується переглянути мультфільм за мотивами казки. Під час цього заняття виконуються вправи I групи, спрямовані на формування таких вмінь:

1. Вміння прогнозувати зміст казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням.
2. Вміння уважно слухати казку.
3. Вміння використовувати емоційні, образні слова та словосполучення з тексту, мовленнєві форми.

Друге заняття співвідноситься з другим діяльнісним етапом. Мета цього етапу полягає в тому, щоб навчити дітей переказувати казку з використанням штучно створеної опори-лепбуку. На цьому етапі виконуються вправи II групи, які націлені на формування наведених нижче вмінь:

1. Вміння виділяти та називати головних героїв казки.
2. Вміння виділяти та формулювати основну думку казки.
3. Вміння переказувати казку з використанням лепбуку.

На другому занятті йде коротка бесіда з метою привернути увагу дітей до характерів персонажів, засобів інтонаційної виразності, що передають ці образи; складання плану переказу разом із дітьми. Вихователь дає вказівки щодо вимог до переказу. Якщо в молодших групах вихователь сам аналізує дитячі перекази, то в старшій групі до аналізу залучаються діти. Вони відзначають пропуски, порівнюють переказ із текстом, враховуючи такі критерії: самостійність, послідовність, повноту, плавність, виразність. вправи на вміння аналізувати казку, відокремлювати головне від другорядного, характеризувати риси казкових героїв.

Третє заняття пов'язується з творчим етапом. Метою є навчити дітей переказувати казку на новий лад. Це передбачає переказ казки із змінами та доповненнями. Наприклад, діти можуть додати нових героїв до казки, запропонувати власне завершення казки. На цьому етапі використовуються вправи III групи вправ, націлені навчити дітей створювати та розповідати казку на новий лад за допомогою лепбуку.

Таким чином, створені етапи дозволяють реалізувати процес формування вмінь монологічного мовлення старших дошкільників на основі казки. У відповідності до представлених вище етапів нами було розроблено комплекс вправ за казкою «Ріпка».

У дошкільній лінгводидактиці вправа – це багаторазове повторення дітьми розумових і практичних дій [7,с. 212]. Використання вправ передбачає трансформацію частини знань дітей в навички та вміння, формування в них готовності до вмілих розумових, практичних дій та слугують мотивацією до навчання.

Отже, далі вважаємо за потрібне представити створені групи вправ.

1 група об'єднує вправи на прогнозування змісту казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням та вправи на

уважне слухання казки.

1 Вправа «Уривок з мультфільму»

-Діти, подивіться уривок мультфільму та скажіть, про що розповідатиметься у казці?

- Як Ви гадаєте, про що буде казка?

2 Вправа «Передбачення»

-Діти прослухайте речення з казки та спробуйте передбачити, про що у ній йтиметься.

Був собі дід Андрушка, а в нього баба Марушка, а в баби дочечка Мінка, а в дочки собачка Хвінка, а в собачки товаришка — киця Варварка, а в киці вихованка — мишка Сіроманка.

3 Вправа «Уважність»

Зараз ви побачите малюнки головних героїв. Подивіться на малюнки головних героїв та знайдіть три відмінності.

Рис 1.

4 Вправа «Відмінність»

- Діти, послухайте пари речень та скажіть яке слово змінилося у другому реченні.

Пішов він на город — гуп, гуп!

Пішов він на город — туп, туп!

Росла дідова ріпка, росла!

Росла бабина ріпка, росла

Працював дід не марно: зійшла ріпка гарно.

Працював дід не марно: зійшла морква гарно.

5 Вправа «Підготовка»

Дітки, покладіть ручки на коліньця, спинки тримайте рівно, уважно дивіться на вихователя та слухайте його. (Вправа використовується перед переглядом мультфільму та прослуховуванням казки, яку читає вихователь).

6 Вправа «Загадка»

Маленька сіренька А хвостик довгенький? (Мишка)

Шерсть гладенька І м'якенька, Спинка гнеться, Хвостик в'ється - Тільки лапки Цап-царапки. (Киця)

Гавкає, кусає, а в дім не пускає? (Собачка)

На городі виростала,

Сили набирала,

Непомітно, дуже швидко,

Великою стала.
 Став тут дід усіх гукати
 Та красуню рвати.
 А цю казку, діти, ви
 Встигли відгадати?
 (Ріпка)

7 Вправа (інтонаційна) «Скажи голосом»

- Скажи голосом дідуся, як він кличе бабусю на допомогу;
- скажи голосом бабусі, як вона кличе на допомогу Мінку;
- скажи голосом Мінки, як вона кличе собачку Хвінку.
- скажи голосом киці, як вона кличе на поміч мишку;
- поклич кицю Варварку голосом собачки.

2 група вправ об'єднує в себе вправи на називання головних героїв, формулювання основної думки казки, на переказ казки з використанням лепбуку.

1. Вміння виділяти та називати головних героїв казки.
2. Вміння виділяти та формулювати основну думку казки.
3. Вміння переказувати казку з використанням лепбуку.

1 Вправа

«Питання»

Діти, згадаємо попереднє заняття:

- Яку казочку ми дивилися? («Ріпка»)
- Хто посадив ріпку? (Дід)
- З чого виросла ріпка? (З насіння)
- Яка ріпка виросла? (Велика-превелика)
- Як герої казки кликали одне одного? (Йди-но сюди!)
- Як називаються овочі, що ростуть на городі?(Городина)

2 Вправа «Складання пазлу Ріпка»

Діти сідають по групах у кожній групі є лепбук з пазлом. У міні змаганні дітки на швидкість складають пазл і запам'ятовують послідовність подій у

казці.

3 Вправа «Бесіда за змістом казки»:

- Хто посадив Ріпку?
- Кого дід покликав першим витягувати її? другого? третього?
- Хто ж все-таки допоміг витягти Ріпку?
- Як звати діда? бабу? внучку? собачку? кішку? мишку?
- Як говорить собака? кішка? мишка?
- Назвіть лагідно героїв казки.

4 Вправа «Основна думка»

Дітки, кожна казка має основну думку. Давайте відповімо на запитання та сформулюємо основну думку у казці «Ріпка»:

- Як ви вважаєте, чи дала вам якісь знання ця казка?
- Чи змогла б мишка сама витягнути ріпку?
- Чи потрібно допомагати один одному у сім'ї?
- Чи потрібно допомагати старшим?

Розгляд прислів'я «Одному не під силу – клич товаришів»

5 Вправа «Хто тягнув ріпку?»

- Пропонуємо подивитися уважно, що зображено на картинках у лепбучі. Зараз ми з вами будемо відтворювати казку (переказувати). Спочатку разом, потім по черзі.

- Хто посадив ріпку? (Дід)
- В кого картинка з дідом? Виклади, будь ласка, її першою. На пропозицію дитина викладає свою картинку.
- Хто допомагав дідові тягнути ріпку? (Баба)
- В кого картинка з бабою? Викладаємо її.
- Кого баба покликala на допомогу? (Внучку)
- В кого картинка з внучкою? Викладаємо її наступною.
- Вони вирвали ріпку втрьох? (Ні)
- Кого кликала внучка на допомогу? (Собачку)
- Викладаємо цю картинку.

- Кого собачка покликала на допомогу? (Кицю)

- Викладаємо і цю картинку.

- Кого киця кликала на допомогу? (Мишку)

- Викладаємо останню картинку.

б Вправа «Відтворення казки»

- Зараз ми з вами будемо працювати з лепбуком. Уважно роздивіться героїв. Будемо викладати картинку з їх зображенням.

- Хто посадив ріпку?

- Так, ріпку посадив дід.

- Яка виросла ріпка? (Велика-превелика, смачна, кругла.)

- що робив дід з ріпкою? (Він тягнув її із землі.) (показ ріпки і діда)

- Навіщо дід тягнув ріпку із землі? (Він хотів її вирвати та з'їсти.)

- Чи зміг дід витягнути ріпку? (Ні)

- Кого першого дід покликав на допомогу? (Бабу) . (розміщуємо бабу)

- Чи змогли витягнути ріпку дід з бабою? (Ні)

- А Хто потім прийшов? (Внучка) (У лепбуці розміщуємо внучку)

- Чи змогли вони втрюх витягнути ріпку? (Ні)

- Кого покликала внучка на допомогу? (Собачку) (додаємо песика)

- Чи змогли вони витягнути ріпку? (Ні)

- Хто ще прийшов на допомогУ? (Котик) (у лепбук додаємо котика)

- Чи змогли вони витягнути ріпку із землі? (Ні)

- Кого покликав котик на допомогу? (Мишку)

- Прибігла мишка та взялася... (за котика), котик - (за собачку), собачка - (за внучку), внучка - (за бабу), баба - (за діда), дід - (за ріпку). Тягнуть – тягнуть, та як потягнули і ріпка. (зверху)!

- Яку ріпку виростив дід у себе на городі?

Покажіть яку велику.

- Хто допоміг дідові вирвати ріпку?

3 група вправ націлена навчити дітей створювати та розповідати казку на новий лад за допомогою лепбуку.

1 Вправа «Створення власної казки на основі «Ріпки»

-Сьогодні ми будемо вчитися створювати власну казку на основі «Ріпки»

- Прийшов дід ріпку тягнути. Тягне-потягне, тягне-потягне, а витягнути не може...(показують)

- Данилко, продовжуй казочку, а ми разом з дітками будемо показувати.

- Всіх героїв треба кликати: - Йди-но сюди!

- Молодець, Данилко! Аліса, продовжуй казочку. (діти можуть міняти героїв місцями вигадувати власний сюжет з героями казки).

2 Вправа «Ріпка на новий лад»

- Діти, пропонуємо Вам змінити казку по-своєму. Ви можете прибрати одного з героїв, змінити їх місцями, замінити слова або ж вигадати продовження казці використовуючи лепбук в якому є додаткові персонажі. Після чого розповісте свою версію казки.

3 Вправа «У театрі»

- Пригадайте казку «Ріпка». Розіграйте в ролях міні – спектакль для своїх друзів.

У навчанні розповіді використовується і такий прийом, як закінчення дітьми розповіді, розпочатої вихователем. Розвитку у дітей фантазії сприяє підказування варіантів сюжету, обставин дій.

4 Вправа "Закінчи казку, розповідь»

Завдання вправи навчити дітей складати розповіді з використанням вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати. Вправа спрямована на розвиток уяви, образного мислення, розвиває творчі здібності дітей, вміння користуватися аналогією, активного використання монологічного мовлення. Робота під час цієї вправи викликає тільки позитивні емоції в дітей, так як діти мають можливість пофантазувати. Завдання до вправи може бути сформульоване наступним чином:

-Зараз я прочитаю фрагмент з казки, пропоную Вам скласти власне закінчення казки. Будете розповідати і одночасно викладати казкових героїв у

лепбуці.

- закінчіть казку, розповідь порівнюючи та аналізуючи вчинки героїв.

5 Вправа "Доповни або склади речення"

Мета вправи – розвиток асоціативного та логічного мислення, уяви та монологічного мовлення в дітей. Застосування лепбуку під час виконання вправи, полегшує процес формування монологічного висловлювання понадфразового рівня. Вправа є початковим етапом навчання дітей складати розповіді різних типів. Завдання до вправи може бути сформульовано наступним чином:

- Демонструємо героїв з казки і про кожного потрібно скласти коротеньке речення;

- Я почну речення, а Ви його доповните, вигадаете завершення з опорою на лепбук;

- Поєднайте запропонованих персонажів і складіть коротеньку розповідь. Для ускладнення виконання вправи пропонується використовувати додаткових героїв з інших казок. Така робота спонукатиме дитину до пошуку, самостійності, узагальнення та міркування, що є важливим при формуванні правильного монологічного мовлення.

Лепбук – це саморобна інтерактивна книжка. Виготовлення лепбука — спільна діяльність педагога й дітей, під час якої вони запам'ятовують необхідну інформацію. Цьому передують тематичні заняття та ігри, спостереження, обговорення й бесіди на певні теми.

Лепбук – це новітній спосіб організації навчальної діяльності. Він є книгою або текою з певної теми, в яку вклесні різноманітні міні-книжечки, оформлені як дверцята, віконечка, кишеньки, квіточки, книжечки, рухливі кружечки тощо. Дитина може їх створювати і розміщувати так, як вважає за потрібне. В ці кишеньки збирається навчальний матеріал, який дитина накопичує протягом вивчення будь-якої теми.

Переваги використання лепбуку у ЗДО:

- Сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню матеріалу.

- Зручний спосіб повторення та узагальнення вивченого.
- Дитина вчиться самостійно аналізувати та робити висновки.
- Лепбук можна створити на будь-яку тему, до будь якої казки.
- Створення лепбука є дним з видів спільної діяльності дорослого і дітей.
- Дитина більш зацікавлена у навчанні, коли воно «оживає», до нього можна торкнутись.

У наступному підрозділі ми опишемо організацію та результати педагогічного експерименту, щодо застосування казки під час формування вмінь монологічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Отже в цьому підрозділі ми визначили етапи навчання монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок та розробили 3 групи вправ для виду цього мовленнєвої діяльності.

2.2. Організація, проведення педагогічного експерименту та інтерпретація його результатів

З метою обґрунтування та експериментальної перевірки розробленої у нашому дослідженні методики було проведено педагогічний експеримент. Термін «педагогічний експеримент» походить від латинського слова «experimentum», що означає «проба, дослід».

Педагогічний експеримент – це метод дослідження, який полягає у спеціальній організації педагогічної діяльності викладачів і студентів вчителів та учнів, вихователів і вихованців, метою перевірки й обґрунтування наперед розроблених теоретичних припущень, або гіпотез. Якщо гіпотеза знаходить своє підтвердження в педагогічній практиці, дослідник робить відповідні теоретичні узагальнення і висновки.

У даній роботі було проведено паралельний експеримент, оскільки в ньому взяли участь дві групи дітей: контрольна й експериментальна. За

підсумкам експерименту контрольні характеристики двох груп порівнювалися і було зроблено висновок щодо причин та розмірів змін, що відбулися.

Педагогічний експеримент складався з таких етапів:

1. Підготовчого етапу.

2. Реалізаційного (дослідницького) етапу.

3. Етапу аналізу й узагальнення результатів. У свою чергу реалізаційний або дослідницький етап включав:

- констатувальний експеримент;
- формувальний експеримент.

Отже розпочнемо опис педагогічного експерименту з підготовчого етапу.

Мета експерименту полягала у перевірці ефективності розробленої методики навчання монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок.

Завдання експерименту були представлені такими положеннями:

1. Перевірити чи забезпечує створена на основі казок методика достатній рівень сформованості вмінь монологічного мовлення старших дошкільників.

2. Провести апробацію розробленої у цьому дослідженні моделі навчання монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі казок.

3. Перевірити ефективність створеного у даній роботі комплексу вправ. Враховуючи завдання цього дослідження, ми висунули таку гіпотезу експерименту: застосування методики, розробленої на основі казок, сприятиме формуванню правильного монологічного мовлення в дітей старшого дошкільного віку.

Експеримент проводився на базі Сновського ДНЗ №1, Чернігівської області у старшій групі "Сонечко" у травні 2022 року. В дослідженні взяли участь 20 дітей старшого дошкільного віку. Нами було сформовано дві групи по 10 дітей: одна - експериментальна (ЕГ), друга - контрольна (КГ). Для

проведення експериментального дослідження було розроблено пакет матеріалів.

1. Нами було складено тестове завдання для реалізації передекспериментального зрізу у констатувальному експерименті. З цією метою ми провели роботу з вправою «Відтворення казки».

Заздалегідь був заготовлений лепбук. Діти мали змогу роздивитися його склад. Завдання до вправи було сформульовано наступним чином:

- Зараз ми з вами будемо працювати з лепбуком. Уважно роздивіться героїв. Будемо викладати картинки з їх зображенням.

- Хто посадив ріпку?

- Так, ріпку посадив дід.

- Яка виросла ріпка? (Велика-превелика, смачна, кругла.)

- що робив дід з ріпкою? (Він тягнув її із землі.) (показ ріпки і діда)

- Навіщо дід тягнув ріпку із землі? (Він хотів її вирвати та з'їсти.)

- Чи зміг дід витягнути ріпку? (Ні)

- Кого першого дід покликав на допомогу? (Бабу) . (розміщуємо бабу)

- Чи змогли витягнути ріпку дід з бабою? (Ні)

- А Хто потім прийшов? (Внучка) (У лепбуці розміщуємо внучку)

- Чи змогли вони втрюх витягнути ріпку? (Ні)

- Кого покликала внучка на допомогу? (Собачку) (додаємо песика)

- Чи змогли вони витягнути ріпку? (Ні)

- Хто ще прийшов на допомогУ? (Котик) (у лепбук додаємо котика)

- Чи змогли вони витягнути ріпку із землі? (Ні)

- Кого покликав котик на допомогу? (Мишку)

- Прибігла мишка та взялася... (за котика), котик - (за собачку), собачка - (за внучку), внучка - .(за бабу), баба - (за діда), дід - (за ріпку). Тягнуть – тягнуть, та як потягнули і ріпка... (зверху)!

- Яку ріпку виростив дід у себе на городі?

Покажіть яку велику.

- Хто допоміг дідові вирвати ріпку?

В ході виконання вправи зверталась увага на:

- вміння з'єднувати декілька зразків мовлення;

- вміння дітей продукувати правильні висловлювання

- на основі запропонованих деталей луббуку складати структурно та логічно

завершені, поширені речення;

вміння порівнювати, аналізувати, систематизувати.

2. Ми розробили рівні та критерії, щодо оцінювання сформованості вмінь монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

За такими критеріями відбувалася оцінка результатів:

- мовна правильність;
- відповідність темі;
- логічність;
- розгорнутість;
- завершеність;
- різноманітність зразків мовлення.

Крім того, відповіді дітей аранжувалися за описаними нижче рівнями.

Високий рівень (3 бали). Діти чітко бачать і уявляють сюжетну лінію казки, у висловлюваннях відображають структурну організацію тексту. Створені монологи відповідають темі, є логічними та завершеними. Розповіді побудовані правильно і характеризуються різноманітністю зразків мовлення.

Середній рівень (2 бали). Діти будують монологічні висловлювання логічно та послідовно. Монологи характеризуються завершеністю та відповідністю темі. Однак, дошкільники припускаються лексичних та граматичних помилок, використовують одноструктурні речення, не застосовують засоби міжфразового зв'язку.

Низький рівень (1 бал). В дитячих розповідях присутні порушення в розвитку сюжетної лінії, в логічності та послідовності викладу матеріалу. Висловлювання характеризується плутаниною у викладанні головних героїв під

час переказу. Під час розповіді діти припускаються лексичних та граматичних помилок, використовують одноструктурні речення, не застосовують засоби міжфразового зв'язку.

3. Нами було створено комплекс вправ, який застосовується під час трьох комплексних занять.

Перше заняття проводиться на першому орієнтовно-підготовчому етапі навчання дітей монологічного мовлення. Робота на цьому етапі націлена на підготовку дітей до прослуховування казки, навчання прогнозувати зміст казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням. Крім того, дошкільників вчать уважно слухати казку та використовувати емоційні, образні слова та словосполучення з тексту, мовленнєві форми.

Друге заняття співвідноситься з діяльнісним етапом. Мета цього етапу полягає в тому, щоб навчити дітей переказувати казку з використанням штучно створеної опори – лепбуку.

Третє заняття пов'язується з творчим етапом. Метою цього етапу є навчити дітей переказувати казку на новий лад. Це передбачає переказ казки із змінами та доповненнями. Наприклад, діти можуть додати нових героїв до казки, запропонувати власне завершення казки.

На першому занятті були проведені вправи на формування вмінь прогнозувати зміст казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням, уважність слухання казки, вміння використовувати емоційні, образні слова та словосполучення з тексту, мовленнєві форми. Це вправи: «Уривок з мультфільму», «Передбачення», «Уважність», «Відмінність», «Підготовка», «Загадка», «Скажи голосом».

На другому занятті були проведені вправи на називання головних героїв, формулювання основної думки казки, на переказ казки з використанням лепбуку: «Питання», «Складання пазлу Ріпка», «Бесіда за змістом казки», «Основна думка», «Хто тягнув ріпку?», та тренувальна вправа «Відтворення казки».

На третьому занятті – працювали з такими вправами: «Створення власної казки на основі «Ріпки»», «У театрі», "Закінчи казку, розповідь», "Доповни або склади речення", для проведення післяекспериментального зрізу навчання дітей монологічного мовлення, ми працювали з вправою «Ріпка на новий лад» (Додаток В). Вправа спрямована на розвиток уяви, образного мислення, розвиває творчі здібності дітей, вміння користуватися аналогією, активного використання монологічного мовлення.

Для об'єктивності оцінювання рівня сформованості в дітей умінь монологічного мовлення, за раніше визначеними критеріями, результати зрізів обчислювалися шляхом визначення коефіцієнту навченості за В.П. Беспалько: $K=a/n$, де a - кількість реально отриманих балів, а n - максимальна кількість балів, яку могли б отримати діти при зразковому виконанні завдання. Виконання завдання вважалось задовільним, якщо K становило не менше 0,6.

Наступний етап педагогічного експерименту передбачав проведення констатувального, формувального експериментів. Під час констатувального експерименту було здійснено діагностику щодо рівня сформованості вмінь монологічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. З цією метою ми провели роботу з тестовою вправою «Ріпка на новий лад», описаною вище. Нами було додано у лепбук нових казкових героїв. Діти мали можливість продовжити казку з доповненням нових героїв, вигадати новий сюжет або власну казку із запропонованими героями.

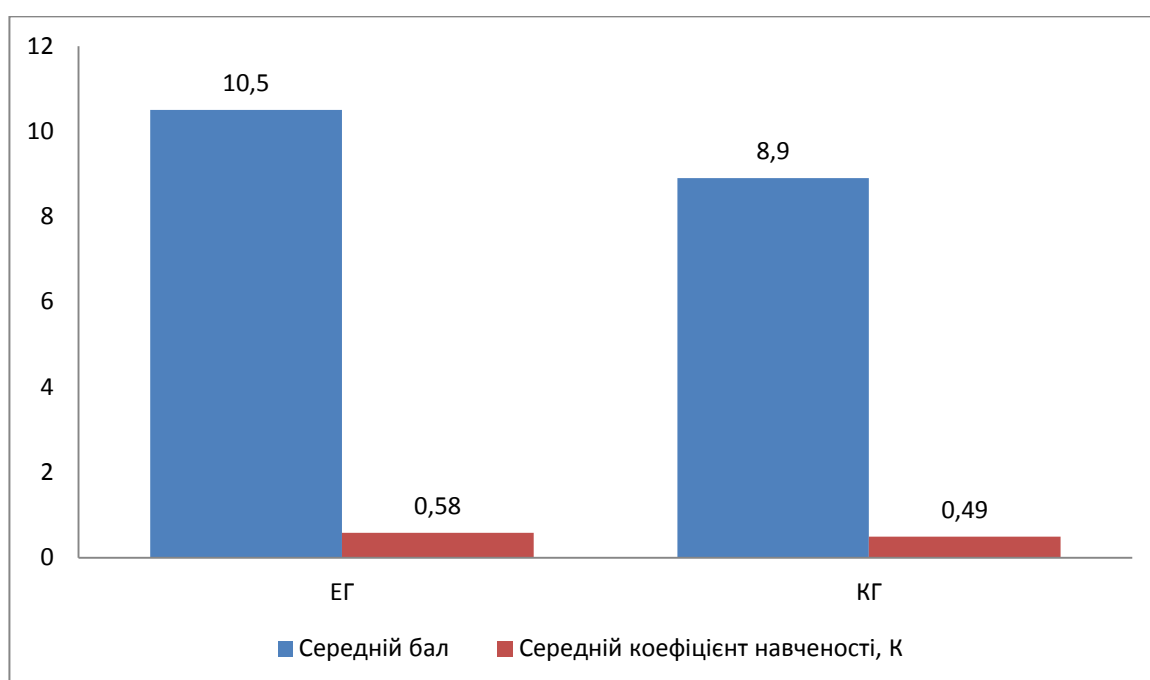
В ході констатувального експерименту було отримано такі дані: середній коефіцієнт навченості у ЕГ – 0,58, у КГ – 0,49. Результати передекспериментального зрізу показують майже однаковий рівень сформованості вмінь монологічного мовлення в двох групах. Однак, ці показники свідчать про необхідність підвищення цього рівня із задовільного до достатнього.

Результати передекспериментальних зрізів наведено у таблиці 3.1 та відбито в стовпчастій діаграмі. Середні показники коефіцієнта навченості ЕГ та КГ груп за результатами передекспериментального зрізу:

Таблиця 3.1

Група	Середній бал	Середній коефіцієнт навченості, К
ЕГ	10,5	0,58
КГ	8,9	0,49

Максимальна кількість балів	Мінімальна кількість балів
12	1

В ході дослідження нами проведено анкетування 12 вихователів Сновського ЗДО №1, Чернігівської області щодо ефективності використання казки під час навчання дітей монологічного мовлення (Додаток Б). Результати анкетування показали, що: 30% - вихователів, вважають використання переказу казки ефективним засобом під час формування компетентності в монологічному мовленні; 30% - вважають, що казку можна використовувати не тільки для навчання складати різні типи розповідей, а й для навчання української мови у ЗДО; 20% - потребували додаткової інформації про застосування казки у навчальному процесі ЗДО; 10% - вихователів вже знайомі з казкою та використовують її на практиці; і тільки

10% - не вважають казку новим методом розвитку зв'язного мовлення в дітей дошкільного віку. Аналіз чинних вимог щодо формування компетентності в монологічному мовленні, результати передекспериментального зрізу та анкетування показують, що процес навчання української мови у ЗДО потребує оптимізації. Організація навчання української мови із застосуванням казки, на нашу думку, може забезпечити подолання несприятливих тенденцій у мовленнєвому розвитку сучасних дошкільнят, як-от: обмежений словниковий запас, невеликий відсоток у мовленні літературних слів і виразів, труднощі програмування змісту розгорнутих висловлювань та мовленнєвого оформлення, порушення зв'язності й послідовності викладу, смислові пропуски, відсутність навичок культури мовлення, погана дикція, відсутність рефлексивного ставлення до свого мовлення та мовлення оточуючих. Це, своєю чергою, доводить необхідність застосування спеціально розробленої методики формування монологічного мовлення в дітей старшого дошкільного віку на основі казки .

Формувальний експеримент передбачав проведення експериментального навчання та післяекспериментального зрізу. Виходячи з результатів отриманих після проведення передекспериментального зрізу, ми перейшли до перевірки висунутої нами гіпотези про ефективність використання казки під час формування монологічного мовлення у старших дошкільників.

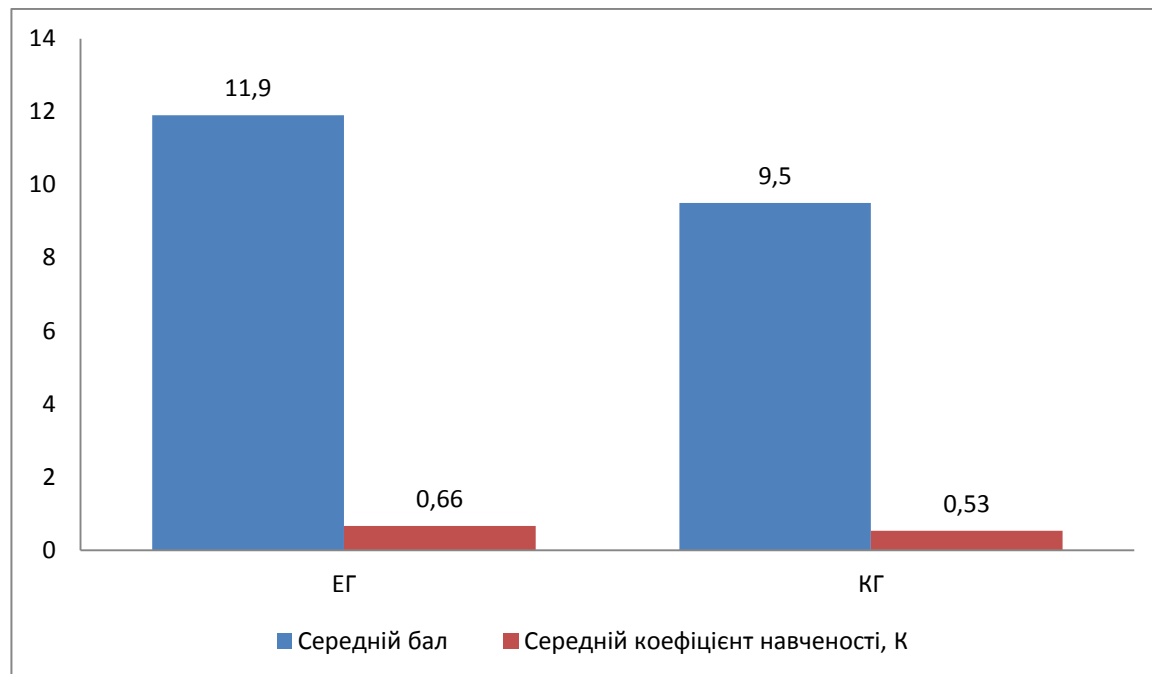
З цією метою ми проводили експериментальне навчання в ЕГ та КГ. В основу експерименту був покладений розроблений комплекс вправ для формування монологічного мовлення в дітей на основі казок.

Результати післяекспериментального зрізу показані в таблиці 3.2 та відбиті в стовпчастій діаграмі:

Таблиця 3.2.

Група	Середній бал	Середній коефіцієнт навченості, К
ЕГ	11,9	0,66
КГ	9,5	0,53

Максимальна кількість балів	Мінімальна кількість балів
12	1

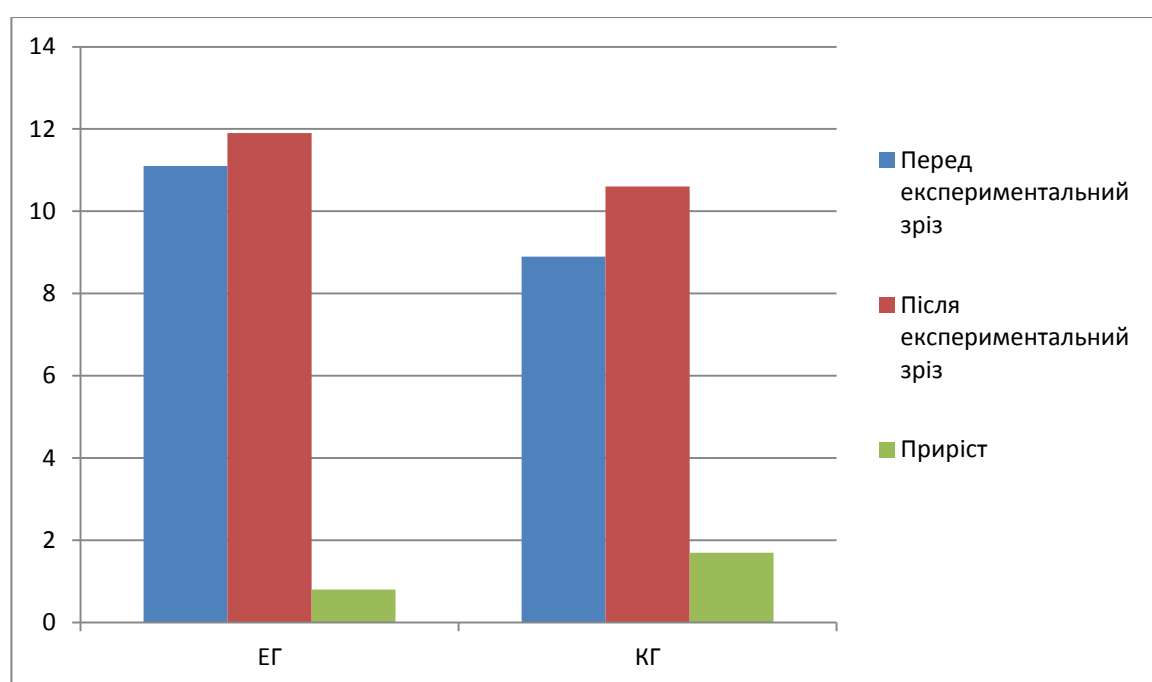

Етап аналізу й узагальнення результатів полягав в інтерпретації даних експериментального навчання, післяекспериментального зрізу та формулюванні висновків щодо результатів проведення експерименту. Узагальнюючи результати експериментального дослідження, можемо зауважити, що в ЕГ порівняно з КГ спостерігається збільшення показників рівня сформованості вмій монологічного мовлення у дітей. Враховуючи результати експериментальних зрізів нашого дослідження, можемо стверджувати, що в результаті організованого нами навчання в дітей ЕГ підвищився рівень оволодіння монологічним мовленням. Це стало можливим завдяки тому, що ми під час формування монологічного мовлення в дітей старшого дошкільного віку використовували казку.

Порівняємо результати зрізів для більш конкретного висновку.

Таблиця 3.3.

Група	Коефіцієнт навченості		Приріст
	Перед експериментальний зріз	Після експериментальний зріз	
ЕГ	10,5	11,9	1,4
КГ	8,9	9,5	0,6

Середній показник експериментальних зрізів

Результати порівняльного аналізу результатів передекспериментального та післяекспериментального зрізів, що проходили в експериментальній та контрольній групах, дозволили нам зробити висновок, щодо ефективності використання казки під час формування монологічного мовлення в дошкільників, нами було виявлено: середній коефіцієнт успішності у контрольній групі склав 0,49% до експерименту та 0,53% після експерименту, у експериментальній групі показники були: 0,58% до експерименту та 0,66% після проведення експерименту. Приріст щодо коефіцієнта успішності в експериментальній групі становить 1,4 %, що засвідчує якісні зміни у навчанні

дітей монологічного мовлення з використанням казки. У контрольній групі також відбулися позитивні зміни, але менш значні, ніж в експериментальній групі. Приріст щодо коефіцієнта успішності в контрольній групі становить 0,6 %. Проведена дослідно-експериментальна робота свідчить про те, що заняття з активним використанням казки підвищують рівень розвитку зв'язного монологічного мовлення, вміння вирішувати завдання у нетипових ситуаціях, самостійно отримувати знання і творчо застосовувати їх. Отже, порівнявши середній коефіцієнт навченості ЕГ та КГ груп можемо зробити висновок, що висунута на початку дослідження гіпотеза, щодо застосування переказу казки під час формування правильного монологічного мовлення в дітей старшого дошкільного віку підтвердилась.

2.3. Методичні рекомендації щодо навчання монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок

Результати дослідження проблеми навчання монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок дозволили сформулювати такі методичні рекомендації щодо його організації та проведення:

1. Навчання монологічного мовлення дітей на основі казок рекомендується здійснювати під час трьох комплексних занять. Ці заняття співвідносяться з етапами навчання дітей монологічного мовлення таким чином:

- Комплексне заняття - орієнтовно-підготовчий етап – підготовка дітей до перегляду мультфільму за мотивами казки;

- Комплексне заняття – діяльнісний етап – переказ казки з використанням лепбуку;

- Комплексне заняття – творчий етап - створення та розповідь казки на новий лад за допомогою лепбуку;

2. Перед проведенням навчання дітей, їм слід пояснити як працювати з виговленим лепбуком, розповісти, що будемо робити на занятті та як

необхідно себе вести, щоб добре почути необхідний матеріал та провести весело час. Для цього найкраще підходить вправа «Підготовка».

Лепбук – це новітній спосіб організації навчальної діяльності. Він є книгою або текою з певної теми, в яку вклеєні різноманітні міні-книжечки, оформлені як дверцята, віконечка, кишеньки, квіточки, книжечки, рухливі кружечки тощо. Дитина може їх створювати і розміщувати так, як вважає за потрібне.

При проведенні вправ обов'язково необхідно запитувати думку кожної дитини, після чого озвучувати вірну відповідь, наприклад вправи: «Загадка», «Бесіда за змістом казки», «Основна думка».

Побудова дидактично спрямованих мовленнєвих ігор і занять має ґрунтуватися на тому, що діти на кожному наступному занятті використовують мовленнєвий досвід, набутий на попередніх та на різноманітних зв'язках між заняттями різного спрямування та характеру.

При виконанні вправи «Скажи голосом» необхідно звертати увагу на інтонацію.

Важливе місце відводити принципу розвивального навчання, уникати риторичних запитань до дітей, включати елементи проблемно-пошукового методу.

Запитання дітям слід ставити так, щоб спонукати їх до розмірковувань, пошуку точної відповіді.

Дотримуватися основних правил у формуванні активної мовленнєвої діяльності кожної дитини:

- вести дитину у заняття (вправу) від простого до складного;
- набратися терпіння: не робити за дитину те, що вона може зробити сама;
- створювати для заняття (вправи) вільну, невимушену обстановку;
- зацікавлювати дитину заняттям (вправою), але не примушувати грати;
- не заважати дитині думати, приймати рішення;
- частіше хвалити дитину, підбадьорювати її;

- радіти успіхам разом з дитиною.

3. На орієнтовно-підготовчому етапі проводиться перше комплексне заняття. На даному занятті дітям пропонується переглянути мультфільм за мотивами казки, націлюючи їх на уважне сприймання сюжету. Звернути увагу на важливі моменти в казці, які знадобляться для виконання підсистеми вправ. Бесіда за змістом твору з використанням наочності (лепбуку) для усвідомлення дітьми теми, ідеї, головної сюжетної лінії. Під час цього заняття виконуються вправи I групи, що об'єднують вправи на прогнозування змісту казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням та вправи на уважне слухання казки.

4. На другому комплексному занятті рекомендовано проводити роботу щодо діяльнісного етапу. Використовувати перед прослуховуванням казки вправу «Підготовка». Формувати в дітей навички організованої суспільної мовленнєвої поведінки: уважно слухати і чути інших; висловлюватися, коли запитують. Доцільним буде використання лепбуку. Ілюстративний матеріал повинен бути добре знайомим дітям, естетичним, привабливим. Цим самим діти будуть залучені до різних видів діяльності які забезпечують високу інтелектуально-мовленнєву активність на мовленнєвому занятті. Під час цього етапу рекомендовано використовувати вправи II групи, які об'єднують в себе вправи на називання головних героїв, формулювання основної думки казки, на переказ казки з використанням лепбуку.

5. На творчому етапі проводиться третє комплексне заняття. Мета даного етапу-навчити дітей переказувати казку на новий лад. Рекомендовано використовувати лепбук із додаванням нових героїв. На цьому занятті діти максимально можуть проявляти свою творчість: змінювати почерговість героїв в сюжеті, додавати нових героїв, вигадувати власне закінчення казки або ж свій сюжет із запропонованими героями.

Повинна бути максимальна мовленнєва активність дітей: чим більше діти говорять, тим заняття ефективніше. Заняття повинно бути емоційним, приносити дітям відчуття задоволення. На цьому етапі рекомендовано

використовувати вправи III групи, націлені навчити дітей створювати та розповідати казку на новий лад за допомогу лепбуку.

6. Сформульовані методичні рекомендації, щодо навчання монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі казок відображають організаційні процедури, пов'язані з реалізацією навчального процесу у зазначених умовах.

Запропоновані рекомендації дають змогу педагогу забезпечити ефективну організацію та проведення навчання монологічного мовлення на основі казок у межах циклу занять з розвитку мовлення у закладі дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Підбиваючи підсумки описаного в другому розділі нашої роботи, сформулюємо положення методики формування монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі казок та опишемо результати її експериментальної перевірки.

1. Створення комплексу вправ здійснюються відповідно до таких етапів: класифікація вправ; добір прийомів, на основі яких побудовані вправи; розробка вправ; розробка структури комплексу вправ. Провідним критерієм для класифікації вправ виступають етапи формування вмінь монологічного мовлення. Відповідно до зазначеного класифікаційного критерію до комплексу вправ входить три групи вправ: I група вправ – вправ на прогнозування змісту казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням та вправи на уважне слухання казки.; II група вправ – вправи на називання головних героїв, формулювання основної думки казки, на переказ казки з використанням лепбуку.

III група вправ – вправи націлені навчити дітей створювати та розповідати казку на новий лад за допомогою лепбуку.

Мета вправ I групи підготувати дітей до прослуховування казки та навчити прогнозувати зміст казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням.

Мета вправ II групи – полягає в тому, щоб навчити дітей переказувати казку з використанням штучно створеної опори-лепбуку

Мета вправ III групи – навчити дітей переказувати казку на новий лад. Це передбачає переказ казки із змінами та доповненнями. Наприклад, діти можуть додати нових героїв до казки, запропонувати власне завершення казки.

3. Проведення педагогічного експерименту передбачає три етапи: підготовчий, дослідницький етапи та етап аналізу й узагальнення результатів. Визначення мети, завдань, гіпотези, місця і часу проведення експерименту, характеристика вибірки та задіяних в експерименті груп, опис використовуваних для експерименту матеріалів забезпечило якісну його

підготовку. В результаті констатувального експерименту на основі визначення коефіцієнту навченості старших дошкільників та результатів анкетування вихователів ЗДО ми дійшли висновку, що застосування спеціально розробленої методики формування монологічного мовлення в дітей старшого дошкільного віку на основі казок є необхідним. Обчислення коефіцієнту навченості за результатами формувального експерименту показало його збільшення у ЕГ та КГ після проведення експериментального навчання.

4. Приріст цього показника за результатами передекспериментального і післяекспериментального зрізів у ЕГ склав 1,4 в той час як у КГ цей приріст становив 0,6. Отримані дані підтверджують правильність висунутої на початку дослідження гіпотези щодо ефективності застосування переказу казки під час навчання монологічного мовлення в дітей старшого дошкільного віку.

Таким чином, проведена дослідно-експериментальна робота свідчить про те, що заняття з активним використанням казок – підвищують рівень розвитку зв'язного монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку, сприяють формуванню вмінь дошкільників вирішувати завдання у нетипових ситуаціях, самостійно отримувати знання і творчо застосовувати їх.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Розвиток мовлення дитини – один з основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Ступінь розвитку даної сфери психіки визначає рівень сформованості соціальних та пізнавальних досягнень дитини – потреб та інтересів, знань, умінь і навичок, а також інших психічних якостей, що є основою особистісної культури.

Сучасна дошкільна лінгводидактика особливу увагу приділяє проблемі навчання зв'язного мовлення у дошкільників. Однак аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних учених показав, що проблема навчання монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі казок потребує теоретичної та практичної розробки. Наше дослідження дало змогу вирішити дану проблему і зробити наступні висновки:

1. Теоретичні передумови формування вмій монологічного мовлення на основі казок є основою для вирішення проблеми, якій присвячене наше дослідження. Необхідні передумови для ефективного навчання визначаються наведеними нижче положеннями.

1.1. Особливості розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку представлені такими домінантами :

- Поняття зв'язного мовлення у лінгвістиці та лінгводидактиці розглядається у двох напрямках – як процес створення зв'язного висловлювання та як продукт мовлення. Вказаний вид мовлення визначається як єдине смислове та структурне ціле, що складається з тематично та логічно пов'язаних між собою відрізків і відбиває усі істотні сторони свого предметного змісту;

- однією із форм зв'язного мовлення є монологічне мовлення;

- лінгвістичними характеристиками монологу є: структурна завершеність речень, наявність мовних засобів міжфразового зв'язку, відносна повнота висловлювання, розгорнутість, ускладнений синтаксис,

різноструктурність фраз;

- психологічними характеристиками монологу виступають: тематичність, контекстуальність, однонаправленість, зв'язність, послідовність і логічність, відносно безперервний спосіб мовлення;

- комунікативні характеристики монологічного мовлення дошкільників забезпечуються реалізацією його комунікативних функцій;

- діти старшого дошкільного віку навчаються створювати такі функціональні типи монологів, як: опис, повідомлення, переказ, міркування.

З мовної точки зору монологічне мовлення характеризується:

а) структурною завершеністю речень,

б) відносною повнотою висловлювання,

в) розгорнутістю та різноструктурністю фраз

г) досить складний синтаксис,

д) зв'язність, передбачає володіння мовними засобами міжфразового зв'язку.

2.1. Казка як прийом формування вмінь монологічного мовлення дошкільників виступає перспективним напрямом для підвищення мовленнєвої активності дітей. Оповідь казки з подальшим переказом сприяє розвитку мислення і збагачення мови дитини. Благополучний кінець казки виховує оптимізм, впевненість у подоланні будь – яких труднощів. Переказ твору є традиційним методом розвитку зв'язного монологічного мовлення. Експериментальні дослідження А. Леушиної довели спроможність цього метода. На основі отриманих даних вона показала, що діти, переказуючи твір, передають словами своє розуміння його змісту. Таким чином, переказ – це творче відтворення літературного зразка в усному мовленні.

Твори для переказу повинні відповідати певним вимогам:

- виховна цінність – твір має формувати світогляд дітей, моральний і естетичний досвід;

- доступність за змістом, обсягом і мовою

- зміст твору повинен відповідати досвіду дітей, що дозволить краще зрозуміти і відтворити текст; при виборі обсягу враховується увага і пам'ять дітей, тому твір має бути невеликим; доступність мови передбачає наявність коротких фраз, відсутність складних синтаксичних конструкцій, дієприслівникових зворотів;

- використання яскравих образних засобів, нескладних форм прямої і непрямої мови;

- динамічність тексту, чітка структура з добре вираженою послідовністю дій [35, с. 177].

1.3. Сприятливі методичні передумови навчання дошкільників монологічного мовлення на основі казок визначаються такими положеннями:

Показники сформованості загальних вмінь укласти зв'язне монологічне висловлювання :

- уміння з'єднувати декілька мовленнєвих зразків, нанизуючи їх, на основі певної логічної схеми, наприклад: Хто це? Який він? Що робить? тощо;

- уміння досить повно висловлюватись відповідно до запропонованої комунікативної ситуації;

- уміння оптимально використовувати мовний матеріал (лексичний, граматичний) певної теми, збагачуючи мовлення з урахуванням рівня навченості;

- уміння оптимально використовувати раніше вивчений матеріал даної теми, свідомо здійснюючи перенесення набутих знань, навичок і вмінь на нову ситуацію;

- уміння відносно правильно, згідно з принципом комунікативної достатності, оформити своє висловлювання мовними засобами виучуваної мови;

- уміння залучати для викладу певної теми матеріал суміжних тем, розширюючи й поглиблюючи її, комбінуючи і варіюючи матеріал за формою та за змістом.

Розроблена нами класифікація вмінь, що забезпечують здатність

дошкільникам переказувати казку:

1. Вміння прогнозувати зміст казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням.
2. Вміння уважно слухати казку.
3. Вміння виділяти та називати головних героїв казки.
4. Вміння виділяти та формулювати основну думку казки.
5. Вміння використовувати емоційні образні слова та словосполучення з тексту, мовленнєві форми.

2.1 Етапи навчання та вправи для формування вмінь монологічного мовлення на основі казок є однією з частин запропонованої методики. Розроблено три групи вправ, що проводяться на комплексних заняттях, вони поділені на III етапи.

- Комплексне заняття – орієнтовно-підготовчий етап – підготовка дітей до перегляду мультфільму за мотивами казки. Під час цього заняття виконуються вправи I групи, що об'єднують вправи на прогнозування змісту казки за її назвою, ілюстрацією, ключовими словами, першим/останнім реченням та вправи на уважне слухання казки.

- Комплексне заняття – діяльнісний етап – переказ казки з використанням лепбуку. Використовуються вправи II групи, які об'єднують в себе вправи на називання головних героїв, формулювання основної думки казки, на переказ казки з використанням лепбуку.

- Комплексне заняття – творчий етап - створення та розповідь казки на новий лад за допомогу лепбуку. На цьому етапі використовуються вправи III групи, націлені навчити дітей створювати та розповідати казку на новий лад за допомогу лепбуку.

2.2. Встановлення ефективності розробленої нами методики проведено під час педагогічного експерименту. Інтерпретація отриманих результатів експерименту дала можливість визначити, що запропонована методика є ефективною, оскільки приріст показника коефіцієнту навченості за результатами передекспериментального і післяекспериментального зрізів у ЕГ

склав 1, в той час як у КГ цей приріст становив 0,1. Одержані дані підтверджують правильність висунутої на початку дослідження гіпотези щодо ефективності застосування казки під час навчання монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

2.3. Основними серед сформованих методичних рекомендацій, щодо навчання монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок є такі рекомендації:

1. Навчання монологічного мовлення дітей на основі казок

рекомендується здійснювати під час трьох комплексних занять. Ці заняття співвідносяться з етапами навчання дітей монологічного мовлення таким чином:

- Комплексне заняття - орієнтовно-підготовчий етап – підготовка дітей до перегляду мультфільму за мотивами казки;

- Комплексне заняття – діяльнісний етап – переказ казки з використанням лепбуку;

- Комплексне заняття – творчий етап - створення та розповідь казки на новий лад за допомогу лепбук.

2. При виконанні вправи «Скажи голосом» необхідно звертати увагу на інтонацію.

3. Дотримуватися основних правил у формуванні активної мовленнєвої діяльності кожної дитини:

- вести дитину у заняття (вправу) від простого до складного;

- набратися терпіння: не робити за дитину те, що вона може зробити сама;

- створювати для заняття (вправи) вільну, невимушену обстановку;

- зацікавлювати дитину заняттям (вправою), але не примушувати грати;

- не заважати дитині думати, приймати рішення;

- частіше хвалити дитину, підбадьорювати її;

- радіти успіхам разом з дитиною.

Отже, наше припущення про те, що правильність монологічного

мовлення дітей старшого дошкільного віку значно покращиться, якщо у їх навчальну діяльність активно впроваджувати переказ казки – підтвердилось.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) Науковий керівник: А.М.Богущ, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук. Київ, 2012. 26 с.
2. Бевзенко С.П. Сучасна українська мова. Синтаксис. Київ, 2005. 270с.
3. Білан О.І. Навчаємо розповідати за ілюстраціями (старший дошкільний вік): [навч.-метод. посіб.] Тернопіль, 2012.160с.
2. Білан О.І., Возна Л.М. "Українське дошкілля" програма розвитку дитини дошкільного віку. Тернопіль, 2013. 264с.
3. Богущ А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика. Київ, 2007. 242 с.
4. Богущ А.М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах: [навчальний посібник]. Київ, 1993. 327с.
5. Богущ А.М. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. А.М. Богущ, Н.В. Гавриш, Т. М. Котик. Київ. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 304с.
6. Богініч О. Л., Беленька Г. В. Природа і рух. Посібник для батьків дошкільних та соціальних педагогів. Під загальною редакцією С.Чердніченко Кобза, 2003. С.127-130.
7. Валюмс Н.П., Мурашковская И.Н. Картинка без запинки Н.П. Валюмс, И.Н. Мурашковская. СПб.: Триз-Шанс, 1995. 33 с.
8. Гавриш Н.В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят Н.В. Гавриш. Київ.: Шкільний світ, 2006. 119 с.
9. Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк 2001. 178 с.
10. Горелова А. Формуємо зв'язне мовлення. Дошкільне виховання. 1983
11. Гринько Є.В. Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку Є.В. Гринько УДК. С.169-171.
12. Закон України "Про дошкільну освіту" Дошкільне виховання. 2000.

№ 5.

13. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку. Київ.: Освіта 1993. 269 с.

14. Діяльнісний підхід до розвитку мовлення Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія 3: Педагогіка і психологія. 1997. №1(3). С. 140-142.

15. До питання розвитку мовлення першокласників у період навчання грамоти Збірник науково-практичних матеріалів всеукраїнської конференції "Педагогічна наука - сучасній школі". Кременець 1999. С. 176-180.

16. Зданевич Л.В. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку засобами творів живопису. Запоріжжя, 2009. 120 с.

17. Зоржевська А. Я. Опис – основа зв'язної розповіді А. Я. Зоржевська Дошкільне виховання 1991. №2. С. 4-5

18. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності. [навч.-метод. посіб.] Київ, 2016. 384 с.

19. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. для студ. ВНЗ Л. О. Калмикова. Київ.: НМЦВО, 2003. 300 с.

20. Карасьова К.В., Піроженко Т.О. Ігрова діяльність дошкільника (старший дошкільний вік). Київ, 2014. 96 с.

21. Кожевникова Т. Мовленнєвий розвиток дошкільнят. Т. Кожевникова Дошкільне виховання, 2004. № 12. С. 7-9.

22. Комплексні мовні вправи у підготовчій групі Палітра педагога. 1999 №4. С.14-16.

23. Конституція України. Київ. 1996. 64 с.

24. Короткий тлумачний словник української мови [Під ред. Л.Л. Гумецької]. Київ.: Рад. шк., 1978. 296 с.

25. Кравченко О.В. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності Навчально – методичний посібник О.В.

Кравченко, Вихователь – методист дошкільного навчального закладу. 2004. № 3. С.3-9.

26. Крутій К.Л. Конспекти занять із художньо - мовленнєвої діяльності дітей старшого віку. Запоріжжя, 2009. 200с.

27. Луцан Н.І. Лінгводидактичні проблеми розвитку мовлення дітей дошкільного віку Н.І. Луцан Дошкільна освіта. 2004. № 4 (6). С. 9-14

28. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного закладу.

29. Методика розвитку мови в дитячому садку За ред. А.М. Богуш. Київ.: Вища школа 1977. 214 с.

30. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім в дошкільному закладі (за ред. А.М.Богуш) Київ.: Вища школа, 1992.

31. Орланова Н. П. Роль творчої розповіді у підготовці дітей до навчання в школі Н. П. Орланова Дошкільна педагогіка і психологія Київ: Радянська школа. 1974. Вип. 8 С. 27-3 1

32. Паламар Л.М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості: Автореф. дис....д-ра пед. наук. Київ, 1997. 45 с.

33. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: [навч.- метод. посіб.] Тернопіль, 2010. 136с.

34. Піроженко Т.О. Мовленнєве зростання дошкільника. Київ.: Грайлик. 1999

35. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка. Київ, 2006. 456с.

36. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» [упоряд. О.І. Білан].Тернопіль: Мандрівець, 2012.-264с.

37. Русова С.Ф. Дошкільне виховання. С.Ф. Русова. Катеринослав, 1918. 193с.

38. Сухар В.Л. Розвиток мовлення. Конспекти комплексних занять. Старша група. Харків, 2010. 208с.

39. Трифонова П. Навички творчого розповідання. Дошкільне виховання. 1997. № 10. С.10-15.

40.Сухомлинський В. А. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1974. 28с.

41. Харченко Н. Формування навичок міркування у дітей 5-6 річного віку. Дошкільне виховання. 2001. № 2. С. 18-20

АНОТАЦІЯ

Філон І.О. Формування вмінь монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі казок. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2022 рік.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню проблеми формування вмінь монологічного мовлення старших дошкільників. Особлива увага приділяється впровадженню створеного комплексу вправ, які створюють необхідні передумови розвитку монологічного мовлення старших дошкільників. У першому розділі розглянуто теоретичні передумови формування вмінь монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі казок. Проведено дослідження особливостей розвитку мовленнєвої діяльності старших дошкільників із застосуванням казки. У другому розділі сформульовано методику формування вмінь монологічного мовлення у дошкільників. Визначено етапи навчання монологічного мовлення старших дошкільників на основі казок та розроблено 3 групи вправ для цього виду мовленнєвої діяльності.

У даній роботі викладені дослідження основних процесів, описано результати педагогічного експерименту, який підтвердив ефективність впровадження методики із застосуванням переказу казки, направленої на формування вмінь монологічного мовлення старших дошкільників. Сформульовано методичні рекомендації щодо формування вмінь монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку на основі казок.

Ключові слова: монологічне мовлення, вміння монологічного мовлення, етапи навчання, методичні рекомендації, методика навчання монологічного мовлення, старші дошкільники, педагогічний експеримент.

ABSTRACT

Filon I. O. Formation of monologic speaking skills of senior preschool children based on fairytales. Graduation Thesis prepared for the Degree of Master in 012 “Preschool education” at T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», 2022.

The thesis examines the issue of monologic speaking skills formation of senior preschool children. The research particularly focuses on implementation of created set of exercises, which cause the prerequisites for the development of monologic speaking of senior preschoolers. The first chapter investigates the theoretical background of monologic speaking skills formation of senior preschool children based on fairytales. Completed research reveals the aspects of speech development of senior preschoolers due to the use of fairytales. The second chapter represents created methods of monologic speech formation of preschoolers. The stages of teaching monologic speech to preschoolers based on fairytales have been determined. Three groups of exercises have been created for this type of speech activity.

The paper illustrates the study of main processes and describes the results of pedagogic experiment, which proved the efficiency of implementation of the stated methods and the use of fairytales aimed at monologic speech formation of senior preschoolers. Methodological recommendations on the formation of monologic speaking skills of senior preschool children based on fairytales have been formulated.

Key words: monologic speech, monologic speaking skills, stages of teaching, methodological recommendations, methods of teaching monologic speech, senior preschoolers, pedagogic experiment.

ДОДАТКИ

Додаток А

Казка «Ріпка»

Був собі дід Андрушка, а в нього баба Марушка, а в баби дочечка Мінка, а в дочки собачка Хвінка, а в собачки товаришка — киця Варварка, а в киці вихованка — мишка Сіроманка.

Раз весною взяв дід мотику, скопав у городі грядку велику, гною трохи наносив, грабелями підпушив, зробив пальцем дірку та й посадив ріпку.

Працював дід не марно: зійшла ріпка гарно. Щодень ішов дід у город, набравши води повен рот, свою ріпку поливав, їй до життя охоти додавав.

Росла дідова ріпка, росла!

Зразу така, як мишка, була, потім як кулак, потім як буряк, потім як два, а нарешті стала така, як дідова голова.

Тішиться дід, аж не знає, де стати. «Час, — каже, — нашу ріпку рвати».

Пішов він на город — гуп, гуп! Узяв ріпку за зелений чуб; тягне руками, вперся ногами, мучився, потів увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе він бабу Марушку: «Ходи, бабусю, не лежи, мені ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за плече. Смикає дід ріпку за гичку, смикає баба діда за сорочку, працюють руками, упираються ногами — промучились увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе баба дочку Мінку: «Ходи, доню, не біжи, нам ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку — тягнуть руками, упираються ногами, промучились увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дочка собачку Хвінку: «Ходи, Хвіночко, не біжи, нам ріпку вирвати

поможи!

Пішли вони на город — гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, собачка дочку за спідничку — тягнуть руками, упираються ногами, промучились увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе собачка кицю Варварку: «Ходи, Варварко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, собачка дочку за спідничку, киця собачку за хвостик. Тягнуть і руками, і зубами, упираються ногами; промучились увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе киця мишку Сіроманку: «Ходи, Сірочко, не біжи, нам ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, собачка дочку за спідничку, киця собачку за хвостик, мишка кицю за лапку — як потягли, як потягли, так і покотилися.

Упала ріпка на діда Андрушку, дід на бабу Марушку, баба на дочку Мінку, дочка на собачку Хвінку, собачка на кицю Варварку, а мишка — шусть у шпарку.

Анкета для вихователів

"Казка, як ефективний засіб формування монологічного мовлення в дітей дошкільного віку"

1. Як Ви вважаєте, хто повинен займатися розвитком мовлення дитини? (Батьки, вихователі)
2. Чи знайоме Вам поняття - інноваційний підхід?
3. В яких видах діяльності відбувається формування монологічного мовлення у дітей?
4. На вашу думку, чи можна вважати роботу з лепбуком інноваційним підходом для формування монологічного мовлення в дошкільників?
5. Чи потрібна Вам консультація з питань застосування казки для розвитку монологічного мовлення дошкільників на практиці?
6. На вашу думку, чи можливе використання лепбуку вдома?
7. Чи використовуєте ви у своїй практиці переказ твору, якщо так, під час яких занять найчастіше?
8. На вашу думку, з якого дошкільного віку краще починати працювати з переказом казки?
9. На вашу думку, лепбук використовують тільки для індивідуальної роботи чи для групової?
10. Чи маєте ви власну систему педагогічних підходів формування монологічного мовлення в дітей дошкільного віку?

Список дітей старшої групи «Сонечко»
Сновського ЗДО №1

1. Герасименко Еліна
2. Гордійко Максим
3. Данильченко Олександр
4. Єргунова Софія
5. Єрмолаєва Софія
6. Кабацький Ігнат
7. Кірик Євгеній
8. Кожановська Ілона
9. Кримський Максим
10. Купрієнко Павло
11. Кучер Олександра
12. Лащенко Назар
13. Леоньєва Крістіна
14. Лось Владислава
15. Лукомська Любов
16. Мартинюк Назар
17. Ротозій Камілла
18. Семенов Каріна
19. Силенок Ростислав
20. Ткаченко Артем

Результати передекспериментального зрізу для визначення рівня
сформованості вимовних навичок КГ

Прізвище, ім'я дитини		Бали отримані за окремими критеріями						Кількість балів	Середній коефіцієнт навченості, К
		Відповідність темі	Логічність	Мовна правильність	Розгорнутість	Завршеність	Різноманітність зразків мовлення		
1	Герасименко Еліна	1	2	2	1	1	1	8	0,44
2	Гордійко Максим	1	1	3	1	1	2	9	0,50
3	Данильченко Олександр	2	1	1	1	1	1	7	0,39
4	Єргунова Софія	2	2	1	2	1	1	9	0,50
5	Єрмолаєва Софія	2	1	1	1	2	1	8	0,44
6	Кабацький Ігнат	1	1	3	2	1	2	10	0,56

7	Кірик Євгеній	1	2	2	1	1	1	8	0,44
8	Кожановська Ілона	1	1	3	1	1	2	9	0,61
9	Кримський Максим	2	1	1	1	1	1	7	0,61
10	Купрієнко Павло	2	2	1	2	1	1	9	0,44
Середній показник								8,9	0,49

Результати передекспериментального зрізу для визначення рівня
сформованості вимовних навичок ЕГ

Прізвище, ім'я дитини	Бали отримані за окремими критеріями							Кількість балів	Середній коефіцієнт навченості, К
	Відповідність темі	Логічність	Мовна правильність	Розгорнутість	Завершеність	Різноманітність зразків мовлення			
1 Кучер Олександра	3	2	2	1	2	2	12	0,67	
2 Лащенко Назар	3	2	1	1	2	2	11	0,61	
3 Леоньєва Крістіна	1	2	1	2	2	1	9	0,50	
4 Лось Владислава	3	2	1	1	2	1	10	0,56	
5 Лукомська Любов	2	2	1	3	2	1	11	0,61	
6 Мартинюк Назар	2	1	2	1	3	2	11	0,61	

7	Ротозій Камілла	1	2	2	2	1	2	10	0,56
8	Семенов Каріна	3	2	2	1	2	2	12	0,56
9	Силенок Ростислав	3	2	1	1	2	2	11	0,61
10	Ткаченко Артем	1	2	1	2	2	1	9	0,56
Середній показник								10,5	0,58

Результати післяекспериментального зрізу для визначення рівня
сформованості вимовних навичок КГ

Прізвище, ім'я дитини	Бали отримані за окремими критеріями							Кількість балів	Середній коефіцієнт навченості, К
	Відповідність темі	Логічність	Мовна правильність	Розгорнутість	Завершеність	Різноманітність зразків мовлення			
1 Герасименко Еліна	1	2	1	1	2	1	8	0,44	
2 Гордійко Максим	1	2	1	3	1	2	10	0,56	
3 Данильченко Олександр	2	2	1	2	1	1	9	0,50	
4 Єргунова Софія	1	1	1	1	2	1	7	0,39	
5 Єрмолаєва Софія	3	2	1	1	1	1	9	0,50	
6 Кабацький Ігнат	2	2	2	1	2	2	11	0,61	

7	Кірик Євгеній	1	2	1	1	2	1	8	0,61
8	Кожановська								
	Ілона	1	2	1	3	1	2	10	0,61
9	Кримський								
	Максим	2	2	1	2	1	1	9	0,50
10	Купрієнко								
	Павло	1	1	1	1	2	1	7	0,56
Середній показник								9,5	0,53

Результати після експериментального зрізу для визначення рівня
сформованості вимовних навичок КГ

Прізвище, ім'я дитини		Бали отримані за окремими критеріями						Кількість балів	Середній коефіцієнт навченості, К
		Відповідність темі	Логічність	Мовна правильність	Розгорнутість	Завршеність	Різноманітність зразків мовлення		
1	Кучер Олександра	3	2	2	1	3	1	12	0,67
2	Лащенко Назар	2	3	2	2	1	2	12	0,67
3	Леоньєва Крістіна	2	2	1	1	3	2	11	0,61
4	Лось Владислава	2	2	1	2	2	3	12	0,67
5	Лукомська Любов	3	2	1	2	2	2	12	0,67
6	Мартинюк	2	1	3	1	3	2	12	0,67

	Назар								
7	Ротозій Камілла	3	2	2	1	3	1	12	0,67
8	Семенов Каріна	2	3	2	2	1	2	12	0,67
9	Силенок Ростислав	2	2	1	1	3	2	11	0,67
10	Ткаченко Артем	2	2	1	2	2	3	12	0,67
Середній показник								11,9	0,66